

Sadržaj

1	Predgovor
2	Uvod
5	Vježbe
6	1. Šta je za tebe spomenik?
7	2. Moja perspektiva, tvoja perspektiva
10	3. Pantomima sa spomenicima
11	4. Izazovi građenju spomenika
13	5. Biografija spomenika
14	Memory Walk Vodič za čitanje spomenika
16	6. Memory Walk kratki filmovi
17	7. Jedan spomenik, deset mišljenja
18	8. Moj idealni spomenik
20	9. Debata o spomeniku
21	10. Obilazak lokalnih spomenika
22	11. Usmena historija spomenika
23	Priča o radionici Memory Walk
24	Predstavljanje koncepta
28	Primjer programa Memory Walk radionice
29	Video komentari Memory Walk HIP
30	Sarajevo/Istočno Sarajevo, BIH
33	Zagreb, Hrvatska
36	Skoplje, Makedonija
39	Beograd, Srbija
43	Memory Walk Biblioteka
46	Autorski tim

Predgovor

Priručnik koji se nalazi pred Vama predstavlja jedan od ključnih nastavnih alata razvijenih u okviru projekta “Historija, istorija, povijest – pouke za sadašnjost”.

Ovaj projekt pokrenut je 2015. godine od strane Kuće Anne Frank, u saradnji sa lokalnim partnerskim organizacijama iz Hrvatske (Hrvatska edukacijska i razvojna mreža za evoluciju sporazumijevanja – HERMES), Bosne i Hercegovine (Inicijativa mladih za ljudska prava/Youth Initiative for Human Rights - YIHR i Fondacija Humanost u akciji/Humanity in Action – HIA), Srbije (Otvorena Komunikacija – OK) i Makedonije (Omladinski obrazovni forum/Mladinski obrazoven forum – MOF).

Imali smo velike ciljeve – da povećamo svijest i ohrabrimo diskusiju o nedavnoj historiji nacionalizma, isključivanja, predrasuda i diskriminacije u regiji, kao i da promovišemo debatu i dijalog o našoj zajedničkoj prošlosti. Također, željeli smo da promovišemo kritičko razmišljanje o historijskim događajima i njihovom značaju za savremene izazove, te da inspirišemo interdisciplinarno učenje historije zasnovano na građanskom obrazovanju.

Ovaj projekat se zasniva na misiji Kuće Anne Frank, kao nezavisne organizacije kojoj je povjerena briga o mjestu gdje se Ana Frank skrivala tokom Drugog svjetskog rata i gdje je pisala svoj dnevnik. Danas, ova organizacija podstiče razmatranje opasnosti antisemitizma, rasizma i diskriminacije naglašavajući važnost slobode, jednakih prava i demokratije u cijelom svijetu. Obrazovni program Memory Walk, u skladu sa ovom misijom, podstiče mlade ljude da se sjećaju svoje historije, razmotre način na koji je ona prezentovana kroz naslijeđe i odgovore na potencijalne pogrešne interpretacije i manipulacije historije i sjećanja.

Ovaj priručnik prati DVD na kome se nalazi trinaest kratkih filmova koje su proizveli učenici/e srednjih škola iz Hrvatske, Srbije, Bosne i Hercegovine i Makedonije – a za koje se nadamo da će inspirisati diskusiju o historiji i sjećanju širom regije, kako u učionicama tako i izvan njih. Nadamo se da će metodologija, koja je bazirana na otvorenoj diskusiji različitih perspektiva, omogućiti mladima da obrade prošlost na način koji će im omogućiti da se povežu sa svojom sadašnjošću i budućnošću.

Želimo Vam uspješno učenje uz ovaj priručnik i DVD, a nadamo se i uspješno Memory Walk istraživanje spomenika u Vašem gradu.

Dr. Maja Nenadović
Koordinatorica projekta Historija, Istorija, Povijest – Pouke za sadašnjost
Obrazovni programi, Kuća Anne Frank

Uvod

Sa zadovoljstvom Vam predstavljamo priručnik „Memory Walk“ (“Koraci sjećanja”) za edukatore/edukatorice i profesore/profesorice, a namijenjen učenju i razgovaranju o naslijeđu i sjećanju na inovativne i kreativne načine. Ovaj priručnik nudi konkretni edukativni materijal koji Vam omogućava da diskutujete spomenike i ohrabrite mlade ljude da preispituju (osporavane) historije. Priručnik je namijenjen upotrebi u formalnom i neformalnom obrazovanju mladih ljudi u dobi od 15 do 20 godina.

Genealogija Memory Walk koncepta

Od 2012. godine, Kuća Anne Frank bavi se razvojem Memory Walk koncepta u saradnji sa svojim partnerskim organizacijama u cijelom svijetu. Koncept uključuje edukativnu filmsku radionicu koja pomaže mladima da razmotre javnu kulturu sjećanja. Između 2012. i 2015. godine, mladi ljudi su napravili više od pedeset kratkih filmova o spomenicima koje su pogledale stotine međunarodnih učesnika/učesnica. Počelo je sa radionicama u neformalnom obrazovnom kontekstu koje su trajale 3-5 dana, ali, uskoro je postalo jasno da postoji potreba da se razvije nastavni materijal koji će bavljenje ovim temama omogućiti i profesorima/profesoricama i edukatorima/edukatoricama u formalnom obrazovanju, koji obično imaju manje vremena na raspolaganju. Polazeći od iskustva naših partnerskih organizacija iz Bosne i Hercegovine i Ukrajine, ovaj priručnik omogućava da se Memory Walk metoda koristi u učionici, kao i tokom kraćih ili dužih radionica.

Zašto se fokusirati na spomenike?

Spomenici su često namijenjeni budućim generacijama, ali se baš njihova uloga u procesu memorijalizacije (donošenja odluka, građenja i prezervacije) često previđa. Istovremeno, mladi ljudi se često osjećaju nedovoljno opremljenim i nezainteresovanim za ova cementirana, propisana sjećanja koja se naizgled bave samo prošlošću.

Radionica Memory Walk ima za cilj da pokaže da spomenici govore o problemima današnjice u istoj mjeri u kojoj govore o prošlosti. Oni nam govore o tome ko smo, odakle dolazimo, i pomažu da definišemo šta je to što se smatra bitnim, a šta manje bitnim u smislu sjećanja. Imena ulica, komemorativne ploče i spomenici mogu da otkriju osporavanu historiju i nejednake odnose moći, ali nam mnogo mogu otkriti i one priče koje nedostaju u javnom prostoru.

Memory Walk ima potencijal da informiše mlade ljude o najbitnijim historijskim događajima i osnaži ih da predstave svoj ugao gledanja na dominantne ideologije i priče (nepostojećih) spomenika. Kroz kreativne, kritičke i inovativne vježbe, učesnici/učesnice postaju osviješteniji/e o historiji i interkulturalnosti, osnažuju svoje digitalne i socijalne kompetencije, te uče o svojoj odgovornosti i ulozi u vezi sa memorijalizacijom.

“Memory Walk radionica proširuje znanje koje naši učenici i učenice dobijaju na časovima historije. Uče da se izraze na kreativan način, kao i da postoje različite perspektive u okviru iste teme. A onda je na njima da biraju.”

(citat profesora iz Hrvatske čiji su učenici učestvovali u radionici)

“Dali ste nam informacije koje naši časovi historije nisu uspjeli da nam pruže.”

(citat učesnika radionice iz Bosne i Hercegovine)

Struktura priručnika

Glavni dio ovog priručnika fokusira se na vježbe koje su prilagođene korištenju u okviru nastave (45-90 minuta). Ovaj dio je podijeljen na uvodne vježbe (kao npr. “Šta je spomenik za tebe?”), glavne vježbe (kao npr. “Biografija spomenika”) i vježbe za domaći rad (kao npr. “Obilazak lokalnih spomenika”).

Ova podjela Vam omogućava da se fokusirate na jednu od sljedećih tema: predstavljanje historije, estetika spomenika, različite interpretacije spomenika “običnih” ljudi i lokalne (usmene) historije.

Zajedno, sve vježbe čine petodnevnu radionicu, ali se vježbe mogu raditi i zasebno. U okviru ovog priručnika naći ćete i primjer programa za cijelu Memory Walk radionicu koji uključuje pregled ciljeva kao i razmatranja profesor(ic)a i edukator(ic)a i nudi mogućnost da

- (1) steknete širi uvid u Memory Walk radionicu, te da
- (2) provedete cijelu radionicu sa svojim učenicima/učenicama, kao dio programa razmjene ili vannastavni program.

Na kraju priručnika nalazi se izabrani pregled web-stranica i izvora koji pomažu da se produbi shvatanje nastavnog procesa na temu memorijalizacije.

Ovaj pregled se sastoji od izvora na engleskom, kao i na jezicima HIP projekta (albanski, bosanski, hrvatski, makedonski i srpski), ali nikako ne predstavlja konačnu listu izvora. Pozivamo Vas da pronađete dodatne materijale o spomenicima koje izaberete.

Cjelokupni priručnik, kao i dodatne informacije o projektu dostupni su na internetu na stranici HIP projekta (pogledajte Biblioteku). U poglavlju Memory Walk biblioteka (strana 43) možete pronaći i dodatne izvore.

Vježbe

Priručnik se sastoji od tri vrste vježbi:

Uvodne vježbe

Glavne vježbe

Vježbe za domaći rad

Zajedno, ove vježbe čine većinu aktivnosti koje se provode u prva dva dana cijele radionice, ali se također mogu koristiti kao individualni edukativni materijal. Mnoge vježbe zahtijevaju primjere spomenika kao ilustraciju. Možete koristiti neke od postojećih video-materijala nastalih u okviru prethodnih radionica (pogledajte Biblioteku), resurse koji se mogu naći u *Biblioteci* ovog priručnika (strana 43), ili koristiti spomenike iz svog okruženja.

U okviru priručnika se, radi dosljednosti, koriste termini „profesor/ica“ i „učesnik/ca“. Ali, ove vježbe nisu ograničene na korištenje u formalnom obrazovanju, pa ih tako mogu koristiti i edukatori/ce u neformalnom obrazovnom kontekstu.

Vježba 1: Šta je spomenik za tebe?

Uvodna

Cilj

1. Profesor/ica može procijeniti nivo znanja koji učesnici/e imaju o temama spomenika i memorijalizacije;
2. Aktivira se prethodno znanje učesnika/ca o spomenicima.
3. Aktivira se prethodno znanje učesnika/ca o spomenicima.

Format Plenarna diskusija

Materijal Ljepljivi papirići, flip-chart (tabla i/ili papir), olovke

Vrijeme Oko 15-20 minuta

Koraci

1. Napišite riječ „spomenik“ u sredini lista na flip-chartu.
2. Podijelite učesnike/ce u parove i svakom paru dajte nekoliko ljepljivih papirića. Zamolite učesnike/ce da nekoliko minuta, zajedno sa svojim partner(ic)om, razmisle o pitanju: „Šta spomenik znači za tebe?“. Napomenite da je svaka asocijacija validna pa tako, naprimjer, osjećanje, riječ, događaj, osoba itd. mogu biti asocijacije na spomenik. Učesnici/e bi trebalo da napišu svoje asocijacije na ljepljive papiriće koristeći jednu do dvije reči.
3. Nakon nekoliko minuta, zamolite jednu osobu da pokupi sve papiriće, rasporedi ih oko riječi „spomenik“ na flip-chartu i pročita ih naglas.
4. Cijeloj grupi postavite pitanje o sličnostima i razlikama koje uočavaju među različitim asocijacijama. Tokom diskusije pokušajte da grupišete različite asocijacije u skladu sa temama koje će biti diskutovane kasnije tokom radionice: „historija i sjećanje nasuprot sadašnjosti“, „emocije nasuprot historijskih događaja“ i „estetika nasuprot poruke i iskustva“.

Dodatni materijal:

Kao uvod u ovu vježbu, profesor/ica može da otvori diskusiju mozgalicom (*brainstorm*) o vrstama spomenika sa kojima su učesnici/e već upoznati. Ova aktivnost može se pridodati kao uvod u Vježbu 1, kako bi se učesnici/e lakše uveli u temu i dinamiku grupne diskusije u kontekstu cijele radionice. Diskusija o spomenicima može biti previše zahtjevna kao prva aktivnost u nekim grupama. Ovo omogućava profesoru/profesorici da definiše šta spomenik jeste, a šta nije.

- 3 Kada učesnici/e završe izradu mentalnih mapa, podijelite ih u manje grupe (ne više od 4 učesnika/ce po grupi). Učesnici/e diskutuju svoje lične mentalne mape u tim malim grupama. Ako ste za ovu vježbu izabrali više od jednog spomenika, pobrinite se da je svaki od spomenika zastupljen u svakoj od malih grupa. Zamolite učesnike/ce da svoje diskusije usmjere na sličnosti i razlike između svojih mentalnih mapa.
- 4 Nakon diskusije o mentalnim mapama u malim grupama, zamolite jednog predstavnika/cu grupe da prezentuje zaključke cijeloj grupi. Cijela grupa treba da razmatra zaključke i pokuša dati objašnjenja sličnosti i razlika. Razmislite o razlozima kao što su geografska udaljenost i/ili vremenska udaljenost događaja i/ili različiti interesi. Konkretnije, edukator/ica bi trebalo da postavi pitanje učesnicima/učesnicama o tome koliko smo „mi“ u mogućnosti da se lično povežemo sa historijama i ljudima koji su povezani sa spomenikom.

Primjer¹

Slika 1. J. G. Wertheim, Spomenik jevrejske zahvalnosti, (*Jewish Gratitude Monument*), Amsterdam, 1950.

Izvor: <http://en.tracesofwar.com/article/7608/Memorial-Jewish-Gratitude.htm>

Ovaj spomenik predstavlja primjer osporavanog spomenika u Holandiji.

¹Ovaj primjer služi kao ilustracija za vježbu, ali moguće ga je zamijeniti bilo kojim drugim spomenikom iz bilo kojeg sukoba u bilo kojoj geografskoj regiji.

Spomenik Jevrejske zahvalnosti je donacija Jevrejske zajednice Amsterdama kao simbol zahvalnosti za pomoć (npr. sklonište) koju su Jevreji/Jevrejke dobili od građana/građanki Amsterdama tokom Drugog svjetskog rata.

Prilikom otkrivanja, spomenik je bio na istaknutoj lokaciji.

Nakon nekoliko godina, spomenik je premješten sa prvobitne lokacije na centralnom trgu na relativno zabačenu lokaciju u užurbanoj ulici. Bilo je praktičnih razloga za njegovo pomjeranje, ali postoji i historijski argument za ovakvu odluku.

Tokom 1990-ih godina, historijska istraživanja i objavljena svjedočenja očevidaca dovela su do toga da holandsko društvo promijeni sliku o sebi.

Prije toga, bilo je široko prihvaćeno uvjerenje da je nejevrejska populacija u Holandiji, tokom Drugog svjetskog rata, bila skoro kolektivno uključena u otpor. Tokom 1990-ih, postalo je jasno da su mnogi nejevrejski građani/građanke Holandije sarađivali sa nacističkim okupatorom u izručivanju jevrejskih građana. Pored toga, bilo je mnogo posmatrača/posmatračica (*bystanders*) koji se iz svojih, i često vrlo različitih, razloga nisu suprotstavili okupatoru (**pročitajte više o različitim ulogama žrtava, pomagač(ica), posmatrač(ica) i počinitelj(ica) na annefrank.org – ključna riječ: 'bystanders'**).

Tako je ovaj spomenik - koji je na početku bio povezan sa osjećanjem nacionalnog ponosa, a sada sklonjen od očiju javnosti i bez zvaničnog obilježja - postao (poprilično nepoznat) simbol srama.

Pitanje koje se nameće vezano za ovaj spomenik je:

Koju interpretaciju biste Vi izabrali i zbog čega?

Ciljevi

1. Učesnici/e se fizički aktiviraju;
2. Učesnici/e se posvećuju temi spomenika i grupnoj interakciji na opušten i razigran način.

Format	Grupe
Materijal	Olovke i papir
Vrijeme	Oko 20 minuta

Koraci

1. Ovoj vježbi treba pristupiti kao igri improvizacije. Učesnici/e su podijeljeni u manje grupe (2 do 4 učesnika/ce).
2. Profesor/ica piše zadatke (imena spomenika) na malim komadima papira. Učesnici/e treba da odglume ove spomenike (postave statičnu scenu). Zadatci mogu da budu postojeći spomenici, ali i spomenici koji ne postoje: npr. spomenik ljubavi, spomenik ljudskoj gluposti, spomenik sretnom djetinjstvu, spomenik ratu i gubicima, spomenik nacionalnom sramu, spomenik nacionalnim manjinama, spomenik ljudskim pravima, spomenik pobjedi i trijumfu itd.
3. Grupe imaju 5 minuta da osmisle svoju prezentaciju spomenika. Nakon toga, predstavljaju spomenik pantomimom dok ostali učesnici/e pogađaju šta spomenik predstavlja.
4. Mogu se dodjeljivati poeni za tačne pogotke. Nakon što su jedna tema ili spomenik tačno pogođeni, sljedeća grupa prezentuje svoj spomenik i tako dalje.
5. Na kraju vježbe, edukator/ica treba da podstakne kratku diskusiju o tome zašto su učesnici/e izabrali baš te pozicije ili gestove. Generalno, tokom diskusije trebalo bi da se razmotre pitanja subjektivnosti, percepcije spomenika te njihove interpretacije.

Cilj

- 1 Učesnici/e mogu, pored spomenika, prepoznati i imenovati druge, različite načine sjećanja i komemoracije.
- 2 Učesnici/e mogu identifikovati i razlikovati one koji se sjećaju i one kojih se sjećamo.
- 3 Učesnici/e mogu identifikovati poruke i kontroverze vezane za spomenike.

Format Predavanje i/ili grupni rad i prezentacije

Materijal Slide show prezentacija (dostupna na HIP web-stranici), projektor, olovke i papir

Vrijeme Oko 45 - 60 minuta

Koraci

Ova vježba može se realizovati na dva načina:

- 1) kao klasično predavanje uz pomoć slide show prezentacije, ili
- 2) kao grupna vježba.

Ovdje ćemo predstaviti vježbu kao grupni rad, a ovo uputstvo će Vam biti od pomoći i ako se odlučite za slide show prezentaciju.

- 1 Izaberite spomenik koji je aktuelan u medijima ili spomenik koji ima značaj u lokalnom kontekstu. Također, možete pozvati gosta predavača/gošću predavačicu koji/a će predstaviti neki spomenik ili prosto pitati učesnike/ce koji spomenik oni smatraju bitnim. Predstavite spomenik dajući osnovne informacije: Zašto je sagrađen? Ko je inicirao, a ko finansirao izgradnju? Kakvi su dizajn i lokacija spomenika? Da li je spomenik bio osporavan? Pošto je ovo samo jedan primjer toga kako spomenici mogu da izgledaju, zamolite učesnike/ce da razmisle o alternativama, odnosno o tome kako bi ovaj spomenik mogao drugačije da izgleda.
- 2 Podijelite ispitanike/ce u pet manjih grupa. Svaka grupa će razmatrati (mozgalica, odnosno brainstorm) jednu od tema. Pošto su teme kompleksne i apstraktne, možete obezbijediti učesnicima/učesnicama list papira sa smjericama za razmišljanje i slikama drugih spomenika. Svaka grupa dobiva jedan veliki list papira (poster) na kojem može nacrtati mentalnu mapu (pogledaj Vježbu 2) ili ilustrovati svoje ideje.

Grupa 1: „Zašto ljudi grade spomenike i da li je priča o prošlosti važna danas?“

Razmislite o mogućim razlozima (kao što su utjecaj rata, gubitak članova porodice, proces građenja nacije) i važnosti spomenika. Da li se spomenici tiču samo prošlosti ili i sadašnjosti?

Grupa 2: „Ko gradi spomenike i sa kakvim porukama?“

Razmislite o političkim akterima, žrtvama/preživjelima, veteranima, umjetnicima/umjetnicama i aktivistima/aktivistkinjama. Naglasite da su ove uloge rijetko isključive i jednostavne. Kada se radi o porukama, razmislite o žaljenju/obrazovanju/upozorenju/optuživanju itd.

Grupa 3: „Koji su još akteri bitni da bi se spomenik sagradio?“

Razmislite o finansijeru, lokalnoj vladi, umjetniku/umjetnici i/ili arhitekti/ci itd.

Grupa 4: „Koji još načini postoje da se sjećamo rata ili konflikta?“

Razmislite o grobljima i oštećenim zgradama, ali i udžbenicima historije, filmovima, muzici, knjigama i porodičnim pričama itd.

Grupa 5: „Kakve razlike u dizajnu i lokaciji mogu postojati, i šta nam one govore?“

Razmislite o razlikama između apstraktnog i figurativnog dizajna, te autentične i simbolične lokacije. Također, obratite pažnju na znake propadanja.

**Grupa 6: „Zašto i kako neki spomenici mogu biti osporeni?“
ili „Zašto je nekada teško izgraditi spomenik?“**

Razmislite o emocijama, osjećanjima i iskustvima rata koje ljudi mogu imati. Također, važno je razmotriti određene aktere koji mogu imati interes da ispričaju (ili sakriju) priču iza spomenika (kao npr. politički akteri), i imati na umu činjenicu da to može rezultirati time da neki spomenici nikada ne budu izgrađeni.

- 3 Dopustite da svaka grupa predstavi svoje zaključke i porazgovara o svojim nalazima sa svim učesnicima/učesnicama. Koristite slide show kako biste ilustrirali neke od tema.

Vježba 5: Biografija spomenika

Glavna

Cilj

- 1 Učesnici/e mogu analizirati spomenik u odnosu na njegovu estetiku, historiju koju predstavlja i poruku koju šalje, prateći vodič za čitanje spomenika koji se nalazi u ovom priručniku.
- 2 Učesnici/e mogu predstaviti analize svojim vršnjacima u formatu koji izaberu, odgovarajući na pitanja o tome što su naučili/e, kao i razmatrajući sličnosti i razlike u vezi sa „svojim“ spomenikom.
- 3 Učesnici/e mogu shvatiti da je proces memorijalizacije univerzalan, ali da je svaki spomenik dio specifičnog historijskog i političkog konteksta.

Format Grupni rad i prezentacije

Materijal

Čisti, veliki papiri, raznobojne olovke i drugi materijal za izradu postera.

U zavisnosti od raspoloživosti, kao izvore informacija učesnici/e mogu koristiti Internet ili novinske članke koje će obezbijediti profesor/ica.

Vrijeme Otprilike 60-120 minuta

Koraci

- 1 Izaberite tri do pet spomenika koje ćete koristiti u toku cijele Memory Walk radionice. Formirajte grupe od po 5 učesnika/ca.
- 2 Učesnici/e istražuju „svoj“ spomenik koristeći vodič za čitanje spomenika (**pogledajte ispod**). Posebnu pažnju obratite na poređenje sličnosti i razlika između (nacionalnih i stranih) spomenika.
- 3 Učesnici/e prave prezentaciju (u izabranoj formi) „svog“ spomenika na bazi istraživanja koje su obavili/e. Koriste informacije do kojih su došli/e koristeći vodič za čitanje spomenika sa fokusom na sljedeća pitanja i teme:
 - ⇒ Šta ste novo naučili/e o ovom spomeniku? Šta ste novo naučili/e, ili šta biste prethodno znali/e o historiji koju spomenik predstavlja?
 - ⇒ Koje razlike ste našli/e između „svog“ spomenika i sličnih (međunarodnih) spomenika?
 - ⇒ Koje sličnosti ste našli/e između „svog“ spomenika i sličnih (međunarodnih) spomenika?
- 4 Učesnici/e predstavljaju „svoje“ spomenike. Publika smišlja pitanja za grupu koja prezentuje. Pokušajte da, u diskusiji nakon prezentacije, obradite teme estetike, poruke koju spomenik šalje, sličnosti i razlika.

Memory Walk Vodič za čitanje spomenika

A. Historija

1. Koji je historijski događaj ili ličnost predstavljen tim spomenikom?
Na osnovu čega ste to zaključili/e?

B. Izgradnja

2. Ko je inicirao izgradnju spomenika?
3. Kako je tekao proces donošenja odluke?
4. Kada je spomenik sagrađen?
5. U kakvom (socijalnom, ekonomskom, političkom) kontekstu je spomenik izgrađen?
6. Koja (osoba ili organizacija) je finansirala izgradnju spomenika?
7. Ko, kada, i kako je otkrio (inaugurisao) spomenik?

C. Funkcija

8. Gdje se nalazi spomenik? Naprimjer: na autentičnoj ili simboličnoj lokaciji, sakriven ili na istaknutom mjestu itd.
9. Kakvi su forma, oblik i dizajn spomenika? Naprimjer: apstraktna ili figurativna, tradicionalna ili moderna itd.
10. Koje simbole spomenik (ne) koristi? Naprimjer: religijske, političke, rodne, klasne, rasne, historijske, umjetničke, emocionalne itd.
11. Da li na spomeniku postoji natpis, posveta, znak ili pločica?
Ako da, šta na njima (ne) piše?
12. Da li spomenik sadrži poruke za posmatrača? Da li postoje poruke „između redova“?
Naprimjer: isključivanje ili uključivanje određenih grupa, da li se radi o spomeniku koji nekoga slavi, okrivljuje, nešto poriče ili ima obrazovnu ulogu itd.
13. Za koga ili protiv koga je ovaj spomenik sagrađen? Naprimjer: žrtve, počinioци, pomagači, posmatrači itd.
14. Kojoj publici je namijenjen ovaj spomenik? Na osnovu čega to možemo zaključiti?
Naprimjer: ako je spomenik na lokalnom jeziku – lokalnom stanovništvu, ili kao je spomenik na stranom jeziku – turistima itd.
15. Da li je spomenik u interakciji sa posmatračem? Naprimjer: spomenik Vas „tjera“ da gledate dolje ili gore, hodate oko njega ili ga dodirnete itd.
16. Da li je spomenik u interakciji sa posmatračem? Naprimjer: spomenik Vas „tjera“ da gledate dolje ili gore, hodate oko njega ili ga dodirnete itd.

D. Reakcije i percepcija

17. Da li je ovaj spomenik izazivao, ili izaziva, javne rasprave ili kontroverze? Ko je uključen u ove debate i zašto? Koja su različita stanovišta i kritike? Zašto, po Vašem mišljenju, ovi akteri na određeni način vide spomenik?
18. Da li su se oblik i/ili poruka spomenika promijenili tokom vremena? Na koji način?
19. Kako spomenik izgleda danas? Naprimjer: da li je oštećen, zaštićen, zapostavljen, zaboravljen ili se o njemu vodi briga itd.
20. Da li se spomenik i dalje koristi tokom (ne)zvaničnih komemoracija i/ili (političkih) aktivnosti?
21. Da li je spomenik dio svakodnevnog života i da li ga posjećuje mnogo ljudi? Ako jeste, na koji način se koristi? Ako nije, zašto je - po Vašem mišljenju - ignorisan?

Cilj

- 1 Učesnici/e mogu da kritički razmotre postojeće Memory Walk kratke filmove i komuniciraju sa svojim vršnjacima.
- 2 Učesnici/e mogu da reprodukuju osnovnu strukturu jednog Memory Walk kratkog filma i da iskoriste (djelom ili u cjelini) ovu strukturu za proizvodnju svog kratkog filma.

Format

Grupni rad i prezentacije

Materijal Laptop računari, olovke i papiri (blokići)

Trajanje oko 45-60 minuta

Koraci

- 1 Podijelite učesnike/ce u pet manjih grupa ili zadržite grupe formirane za Vježbu 5 (pogledajte stranu 13). Svaka grupa istražuje jednu zemlju ili regiju i analizira Memory Walk kratke filmove koji su proizvedeni tamo.
- 2 Dodijelite svakoj grupi zemlju ili regiju. Kako biste to uradili, posjetite YouTube kanal Anne Frank House na youtube.com (ključne riječi 'anne frank house memory walk'). Napravite izbor tako da bude moguće povezivanje kratkih filmova, npr. kratki filmovi sa temom „otpor“.
- 3 Svaka grupa gleda kratki film koji im je dodijeljen dok ujedno istražuje historiju koju spomenik predstavlja. Učesnici/e i ovdje mogu koristiti vodič za čitanje spomenika. U okviru ove vježbe nije potrebno odgovoriti na sva pitanja, već samo na ona pitanja koja je moguće odgovoriti na osnovu gledanja kratkog filma.
- 4 Nakon toga, učesnici/e ponovo gledaju kratki film, ali ovog puta usmjeravaju pažnju na različita mišljenja koja se u kratkom filmu pojavljuju. U svojoj analizi trebalo bi da se usmjere na to kako estetika i (percipirana) poruka spomenika utječe na različita mišljenja.
- 5 Kada završi istraživačka faza, učesnici/e počinju da rade na pripremi prezentacije svojih nalaza. U prezentaciji bi trebalo dati odgovore barem na sljedeća pitanja:
 - ⇒ Šta je, po Vama, značenje, svrha ili poruka ovog spomenika?
 - ⇒ Šta možete da kažete o dizajnu i lokaciji spomenika?
 - ⇒ Kojim grupama ili kojim ljudima je spomenik namijenjen?
 - ⇒ Na koja različita mišljenja ste naišli u kratkom filmu? Koja mišljenja ili perspektive niste čuli u kratkom filmu? Razmislite, naprimjer, o ljudima orijentisanim ka budućnosti i strategijama poricanja koje ljudi koriste kao npr. političari koji pokušavaju da sakriju određenu priču. Možete, također, da razmišljate o mladim ljudima koji ne osjećaju vezu sa ovom historijom niti ih ona brine. Kakvo je Vaše mišljenje ili perspektiva o ovom spomeniku?
- 6 Grupe prezentuju svoje nalaze i vježba se završava plenarnom diskusijom.

Cilj

- 1 Učesnici/e mogu identifikovati i imenovati različite društvene aktere i različite grupe koje su uključene u izgradnju spomenika.
- 2 Učesnici/e mogu da daju osnovna objašnjenja ili osnovni narativ određenih (suprotstavljenih) argumenata, rasuđivanja i perspektiva vezanih za izgradnju spomenika.

Format

Grupni rad i prezentacije

Materijal

Laptop računari, veliki listovi papira, olovke različitih boja i ostali materijal potreban za izradu postera

Trajanje

oko 45-60 minuta

Koraci

- 1 Odštampajte i izrežite kartice sa akterima (pogledajte dolje ili pronađite na HIP web-stranici).
- 2 Još jednom učesnike/ce podijelite u grupe od po 3-4 osobe, ili zadržite grupe formirane za Vježbu 5
- 3 Svakoj grupi zadajte različit Memory Walk kratki film kao izvor inspiracije za spomenik, ili zamolite učesnike/ce da sami razmisle o historijskim događajima koji su im poznati, a za koje bi željeli da izgrade spomenik. Za ovu vježbu nije bitno da li već postoji spomenik koji komemorira određeni historijski događaj.
- 4 Podijelite kartice aktera nasumično članovima/članicama grupa. Za svaku grupu potreban je novi set kartica. Svakoj grupi dajte materijal za rad.
- 5 Zamolite učesnike/ce da prodiskutuju spomenik „iz uloge“ koju su dobili na kartici. Učesnici/e treba da govore iz „svoje“ perspektive. Mogu biti kreativni i koristiti maštu, ali mogu i bazirati svoju perspektivu na stavovima koje su čuli u Memory Walk kratkim filmovima.
- 6 Poslije diskusije, svaka grupa trebalo bi da počne da „gradi“ svoj spomenik uvažavajući perspektive svih uključenih aktera. Trebalo bi da odgovore na sljedeća pitanja, i te odgovore predstave na svom posteru (a mogu izabrati i drugi način prezentacije):
 - ⇒ Koje je mišljenje „mog“ aktera o ovom spomeniku?
 - ⇒ Kako ste dobili ideju za ovaj spomenik?
 - ⇒ Koji su razlozi da izaberete baš ovaj spomenik?
 - ⇒ Kakve izbore ste morali da pravite i zašto?
Koji elementi nisu postali dio konačnog plana?
 - ⇒ Gdje će spomenik biti izgrađen?
 - ⇒ Koja će biti poruka spomenika?
 - ⇒ Kako će se finansirati izgradnja spomenika?
 - ⇒ Kako će spomenik izgledati?
 - ⇒ Kakva će biti ceremonija otkrivanja spomenika?
- 7 Svaka grupa predstavlja poster svog spomenika.

Kartice aktera²

GRAĐANIN/GRAĐANKA

Vi ste svjedok/inja historije koja se komemorira.

Razmislite o tome kakva je Vaša pozicija u vezi sa ovim spomenikom. Da li ste bili žrtva, svjedok/inja, posmatrač/ica ili počinitelj/ica tokom ovog historijskog događaja? Ili ste možda imali višestruku ulogu?

Imajte u vidu ko ili šta ste vi, naprimjer muškarac ili žena, mladi ili stari, član/ica većinske ili manjinske grupe (npr. u odnosu na rasu, etničku pripadnost, seksualnu orijentaciju) i koje ste političke orijentacije.

VETERAN/VETERANKA

Vi ste se borili kao profesionalni/a vojnik/inja tokom historijskog događaja koji se komemorira.

Razmislite o tome koja je Vaša pozicija u odnosu na spomenik. Za koga ili protiv koga ste se borili? Da li ste izgubili ili pobijedili?

Imajte u vidu ko ili šta ste vi, naprimjer muškarac ili žena, mladi ili stari, član/ica većinske ili manjinske grupe (npr. u odnosu na rasu, etničku pripadnost, seksualnu orijentaciju) i koje ste političke orijentacije.

TURIST/TURISTKINJA

Vi niste upoznati sa nacionalnom historijom koja se komemorira, ali u svojoj zemlji imate spomenik koji komemorira isti historijski događaj.

Zamislite da vidite spomenik po prvi put. Šta biste misli o njemu? Da li biste odmah znali koji se historijski događaj komemorira? Šta mislite o poruci spomenika?

Imajte u vidu ko ili šta ste vi, naprimjer muškarac ili žena, mladi ili stari, član/ica većinske ili manjinske grupe (npr. u odnosu na rasu, etničku pripadnost, seksualnu orijentaciju) i koje ste političke orijentacije.

KOMŠIJA/KOMŠINICA

Vi živite u neposrednoj blizini lokacije gdje će spomenik biti izgrađen. To znači da ćete vi svakog dana biti suočeni sa historijom koju on predstavlja.

Razmislite o tome da li se slažete sa lokacijom spomenika? Da li biste željeli da ga vidate svaki dan? Šta mislite o izgledu spomenika?

Imajte u vidu ko ili šta ste vi, naprimjer muškarac ili žena, mladi ili stari, član/ica većinske ili manjinske grupe (npr. u odnosu na rasu, etničku pripadnost, seksualnu orijentaciju) i koje ste političke orijentacije.

²Ove kartice ne bi trebalo da ograniče učesnike/ce na jednu ulogu, nego da pokažu raznovrsnost uloga kao i moguća preklapanja. Imajte na umu da svaka „etiketa“, uloga ili akter imaju svoje kompleksnosti koje se moraju detaljno razmotriti.

AKTIVIST/AKTIVISTKINJA

Vi ste politički aktivni i željeli biste da se promijeni nešto vezano za spomenik.

Razmislite o tome da li (i zašto) biste željeli da spomenik ostane tu gdje jeste, da se sruši ili da se izgradi potpuno novi spomenik.

Imajte u vidu ko ili šta ste vi, naprimjer muškarac ili žena, mladi ili stari, član/ica većinske ili manjinske grupe (npr. u odnosu na rasu, etničku pripadnost, seksualnu orijentaciju) i koje ste političke orijentacije.

UMJETNIK/UMJETNICA ili ARHITEKT/ARHITEKTICA

Vi ste dizajner/ica (lokacije) spomenika.

Razmislite o tome da li imate lične veze sa spomenikom ili ste potpuno neutralni? Šta bi bila svrha ili cilj Vašeg dizajna?

Imajte u vidu ko ili šta ste vi, naprimjer muškarac ili žena, mladi ili stari, član/ica većinske ili manjinske grupe (npr. u odnosu na rasu, etničku pripadnost, seksualnu orijentaciju) i koje ste političke orijentacije.

GRADONAČELNIK/ GRADONAČELNICA

Vi ste gradonačelnik/ca grada ili načelnik/ca mjesta u kojem će spomenik biti sagrađen.

Razmislite o različitim grupama koje pokušavaju da ostvare svoje ciljeve vezano za ovaj spomenik. Da li možete da nađete balans između ciljeva različitih grupa ili pratite svoje ciljeve?

Imajte u vidu ko ili šta ste vi, naprimjer muškarac ili žena, mladi ili stari, član/ica većinske ili manjinske grupe (npr. u odnosu na rasu, etničku pripadnost, seksualnu orijentaciju) i koje ste političke orijentacije.

HISTORIČAR/ HISTORIČARKA

Vi ste naučnik/ca i istražujete historiju koju će spomenik komemorirati.

Razmislite o tome šta je vama, kao historičaru/historičarki, najbitnije? Da li želite da se ispoštuje historijska tačnost i istina ili društveno poželjni ciljevi?

Imajte u vidu ko ili šta ste vi, naprimjer muškarac ili žena, mladi ili stari, član/ica većinske ili manjinske grupe (npr. u odnosu na rasu, etničku pripadnost, seksualnu orijentaciju) i koje ste političke orijentacije.

Cilj

- 1 Učesnici/e se na kreativan način bave temom spomenika.
- 2 Učesnici/e mogu ugraditi svoju perspektivu u kreiranje alternativnog narativa.
- 3 Učesnici/e mogu razmotriti, na osnovnom nivou, svoju ulogu i odgovornost u odnosu na građenje spomenika.

Format

Individualni/grupni rad i prezentacije

Materijal

Olovke u boji i (veliki) papiri; glina po izboru

Trajanje

Otprilike 45-60 minuta

Koraci

- 1 Dajte svakom učesniku/učesnici veliki list papira i/ili glinu i zamolite ih da nacrtaju/predstave mentalnom mapom/naprave od gline/opišu riječima svoj idealni spomenik. (Napomenite im da imaju neograničena finansijska sredstva.)
- 2 Stavite sve postere na zid (ili izložite glinene modele na sto) i na taj način formirajte galeriju postera/spomenika. Učesnici/e bi trebalo da predstave svoj spomenik ostatku grupe. U svojoj prezentaciji, učesnici/e bi trebalo da odgovore na sljedeća pitanja:
 - ⇒ Zašto ste izabrali baš ovaj historijski događaj ili ličnost?
 - ⇒ Koju poruku želite da pošaljete ovim spomenikom?
- 3 Kada svi/e učesnici/e predstave svoje idealne spomenike, nastavite vježbu diskusijom o sljedećim temama:
 - ⇒ Da li mislite da vi, kao mladi ljudi, treba da imate uticaj na to koji spomenici se grade? Zašto da/ne?
 - ⇒ Da li mladi ljudi generalno imaju mišljenje o spomenicima? Da li bi trebalo da ga imaju?
- 4 Završite vježbu sa razmatranjem načina na koje učesnici/e mogu da postanu aktivni u svojoj sredini.

Cilj

- 1 Učesnici/e vježbaju vještine kritičkog mišljenja kroz debatu.
- 2 Učesnici/e razumiju različite perspektive vezane za ovu temu i mogu da diskutuju za ili protiv njih, nezavisno od svoje pozicije ili mišljenja o temi.

Format

Različite forme debate korištene u kombinaciji sa Memory Walk kratkim filmovima

Sredstva:

Teme za debatu (na strani 29 pogledajte komentare i prijedloge pitanja za debatu o kratkim filmovima koji se nalaze na DVD-u)

Trajanje

Varira (trajanje vježbe je različito za različite formate debate)

Prijedlog: grupna priprema = 10 minuta; prezentacija glavnih argumenata = 1 minut po govoru (ukupno 10 minuta); profesorov/profesorica komentari ili presuda = 3 minut.

Dakle, ukupno trajanje vježbe: 20-25 minuta.

Koraci

- 1 Prebrojte učesnike/ce naglas. Podijelite ih tako da oni sa parnim brojevima budu jedna, a oni sa neparnim druga grupa. Jednoj grupi dodijelite poziciju „ZA“, a drugoj „PROTIV“.
- 2 U okviru grupe, učesnici/e bi trebalo da smisle 3 ključna argumenta koji prezentuju njihovu poziciju.
- 3 Učesnici/e mogu debatovati kratki film koji ste pogledali ili povezana pitanja. Bitno je da moderator/ica motiviše učesnike/ce da se drže svojih uloga tj. da zastupaju stavove svoje strane (nezavisno od svojih ličnih stavova). Učesnici/ce predstavljaju svoje argumente sljedećim redoslijedom:
 - I grupa ZA predstavlja argument ZA 1
 - II grupa PROTIV odgovara na ZA 1 i predstavlja PROTIV 1
 - III grupa ZA odgovara na PROTIV 1 i predstavlja ZA 2
 - IV grupa PROTIV odgovara na ZA 2 i predstavlja PROTIV 2
 - V grupa ZA odgovara na PROTIV 2 i predstavlja ZA 3
 - VI grupa PROTIV odgovara na ZA 3 i predstavlja PROTIV 3
 - VII grupa ZA iznosi zaključak i objašnjava zašto su oni pobijedili
 - VIII grupa PROTIV sumira debatu i objašnjava zašto su oni pobijedili

Dodatni materijal

Koristite mekanu lopticu ili igračku uz pravilo „Može govoriti samo osoba kod koje se nalazi loptica.“ (osim facilitatora/facilitatorice). Bacite loptu ZA grupi i neka neko iz ove grupe obrazloži argument ove grupe. Nakon toga, ova osoba baca lopticu nasumičnom članu grupe PROTIV (ili članu koji signalizira da želi govoriti sljedeći). Oni obrazlažu argument ili odgovor. Nakon toga ponovo bacaju lopticu nekome iz grupe ZA.

Bacanje loptice se nastavlja dok god su odgovori i argumenti originalni tj. u skladu sa pravilom – „Ne smijete ponavljati nešto što je već rečeno; morate iznijeti neki novi, originalni argument“.

(Vrijeme: ne više od 15 minuta po temi.)

Cilj

- 1 Učesnici/e postaju generalno svjesniji/e svog okruženja, a naročito prisustva spomenika.
- 2 Učesnici/e se usmjeravaju na temu i upoznaju sa temom na osnovnom nivou.

Format

Individualni/grupni rad i prezentacije

Materijali

Kamera, laptop računar, olovka, papir

Vrijeme

Domaći: 90 minuta (istraživanje)
Na času: 45 minuta (prezentacija)

Koraci

- 1 Zamolite svakog/svaku od učesnika/učesnica da pronađe najbliži spomenik u svom komšiluku i da ga istraži (bilo na internetu, bilo da pita svoje roditelje/staratelje).
- 2 Učesnici/e bi trebalo da fotografišu spomenik, ili pronađu na internetu fotografije spomenika koje će koristiti u svojoj prezentaciji.
- 3 Učesnici/e prezentuju „svoje“ spomenike (kompjuterski program za prezentaciju slajdova ili poster). Nakon toga slijedi diskusija o sličnostima i razlikama u estetici, lokaciji i poruci spomenika.

Dodatni materijal:

Ova vježba može se koristiti i kao uvodna vježba koja će pomoći učesnicima/učesnicama da se upoznaju sa temom, kao i da aktiviraju prethodno znanje o temi.

Cilj

- 1 Učesnici/e postaju svjesni/e i mogu se lakše povezati sa ličnim pričama „iza“ spomenika.
- 2 Učesnici/e su izloženi/e „stvarnim“ mišljenjima ljudi o spomenicima.

Format

grupni rad i prezentacije

Materijali

Laptop računar, mobilni telefon, kamera ili bilo koji uređaj za snimanje

Vrijeme

Na času: 45 minuta (priprema)
+ 45 minuta (prezentacije)
Domaći:
90 minuta (istraživanje kod kuće)

Koraci

- 1 Napravite listu spomenika koji su lahko dostupni učesnicima/učesnicama. Postoje dvije opcije za ovu vježbu:
 - (a) učesnici/e u grupama posjećuju spomenik i intervjuišu prolaznike/ce o značenju i poruci spomenika, kao i njihovom mišljenju o spomeniku;
 - (b) učesnici/e u parovima intervjuišu svjedoke/svjedokinje, arhitektu/arhitekticu ili neke druge aktere povezane sa spomenikom.
- 2 Tokom pripreme, učesnici/e istražuju spomenik (koristeći vodič za čitanje spomenika na strani 14) i pripremaju (otvorena) pitanja za intervju o spomeniku za koji su zainteresovani.
- 3 Za domaći, učesnici/e posjećuju spomenik/ekspert(ic)e i snimaju (telefonom ili kamerom) svoje intervju. Učesnike/ce treba podstaći da razgovaraju sa što više različitih ljudi. Naročito u postkonfliktnim područjima, učesnici/e moraju biti spremni/e na (negativne) komentare koje mogu dobiti.
- 4 Učesnici/e pripremaju multimedijalnu prezentaciju i predstavljaju je na času.

Dodatni materijal:

Materijal koji se prikupi može se koristiti za **Vježbu 7: Jedan spomenik, deset mišljenja** (pogledajte stranu 17).

Priča o radionici Memory Walk

Predstavljanje koncepta

Između 2012. i 2015. godine radionice Memory Walk su provedene u 14 zemalja, i u okviru njih je nastalo 50 kratkih filmova. Istraživanje spomenika i upoznavanje mladih učesnika/ca sa ovom temom na kreativan način pokazali su se kao uspješna kombinacija.

Ovo, međutim, ne znači da je koncept u potpunosti razvijen.

Na osnovu intervjua sa eksperti(ca)ma, profesori(ca)ma i učesnicima/učesnicama izabrali smo nekoliko primjera dobre prakse i sugestija koje bi trebalo razmotriti. Ovo su izjave nekih od ljudi koji već imaju iskustva sa radionicom. Nadamo se da će Vam one dati uvid u razmišljanja koja su ušla u razvoj koncepta Memory Walk.

Ako želite da podijelite svoj komentar ili mišljenje, kontaktirajte Anne Frank Kuću koristeći e-mail adresu: memorywalk@annefrank.nl ili pronađite e-mail adresu lokalnog koordinatora na HIP web-stranici (pogledajte Biblioteku).

Povezivanje prošlosti i budućnosti

“Ova radionica daje treću dimenziju dvodimenzionalnoj slici historije. Pristupa spomenicima kao skrivenim oazama historijskog znanja, urbanom blagu koje čeka da bude otkriveno, istovremeno ih demistificirajući. Cilj radionice nije da informiše prolaznike o spomeniku nego da učesnicima/učesnicama ukaže na to da je historija debata koja traje i u sadašnjosti, a ne monolog koji je uklesan u kamenu.”

Tvrtko Pater, direktor HERMES-a i Memory Walk trener, Hrvatska

Bitno je imati u vidu da učesnici/e mogu biti lično povezani/e sa određenim historijama. Pitanja koja se diskutuju mogu nekada pogoditi bolna mjesta, naročito u zemljama koje su iskusile rat i konflikt u bliskoj prošlosti. U ovim područjima, “istina” o onome što se dogodilo u prošlosti može i dalje biti predmet ozbiljnih debata. Ove debate mogu se (neočekivano) pojaviti tokom Memory Walk radionice.

Ipak, učesnici/e se mogu osjetiti pogođenim temama čak i ako se radi o događajima iz dalje prošlosti. Sjećanja mogu biti osjetljiva, potiskivana ili ušutkivana iako su se događaji desili prije više od sto godina. Za neke učesnike/ce, pričanje o ovim događajima može biti bolno, ili čak nemoguće. Jedan od primjera takve “teške” ali daleke prošlosti je holandska historija ropstva – historija koja se često poriče, “zaboravlja” ili joj se umanjuje značaj.

Za profesor(ic) je ključno da uvijek imaju na umu moguće tenzije u grupi, da uvažavaju svaku perspektivu i odnose se prema svim osjetljivim temama sa poštovanjem.

Povezivanje zemalja

„Vježbe od kojih se sastoji Memory Walk nude način da se istraži kako teče građenje spomenika i kako se sjećamo. Radionica pokušava da proširi nacionalne granice upoređivanjem spomenika iz cijelog svijeta. Radionica, na taj način, pokušava da pruži alat koji služi za gledanje izvan granica i, još više, izvan naših historijskih horizonata.“

Laura Boerhout, historičarka i Memory Walk trenerica, Kuća Anne Frank, Holandija

Odluke koje se tiču spomenika najčešće donose nacionalne vlade. Oni vide spomenike kao veoma efektivan način da se ispriča priča o naciji, i da se kreira osjećaj nacionalnog. Ovo se lahko može pretvoriti u manipulaciju, jednostranost ili čak zloupotrebu prošlosti. Radionica Memory Walk trudi se da obezbijedi učesnicima/učesnicama znanja i alate koji su im potrebni kako bi postali svjesni ovih procesa. Uče ih kako da uporede različite nacionalne i strane spomenike kako bi uvidjeli razlike, ali i brojne sličnosti između njih. Ovaj pristup, međutim, nekada rizikuje da umanjí jedinstvenost svakog od spomenika. Stoga je jednako važno imati balansiran pristup.

Stjecanje praktičnih vještina

„Dobro je vidjeti da se učesnici/e bave ovim pomalo teškim temama. Učesnici/e se ovako pokrenu iz pasivne pozicije i krenu u refleksiju i kritičku analizu.“

Ines Lambert, filmska režiserka

Uključivanjem izrade filma kao jedne od glavnih komponenti programa, historija postaje dostupna u sadašnjosti. Učesnici/e uče kako da izraze svoju perspektivu. Ova aktivnost olakšava bavljenje kompleksnom temom i pomaže da se (najčešće fiksirani) narativi o spomenicima prikažu na kreativan način.

Multiperspektivnost ličnih historija

„Multiperspektivnost može, ako je radimo kvalitetno, povećati određene potencijalne kvalitete i sposobnosti učesnika/ca. Pomaže nam da prepoznamo kako svaki/a učesnik/ca ima svoju perspektivu i svoju lokalnu historiju u sadašnjem društvu. Kroz aktivni metod učenja u metodologiji „Memory Walk“ sa intervjuisanjem i snimanjem, komad kamena ili pejzaža može se kontekstualizovati istraživanjem i diskusijom.“

**Senada Jusić, profesorica historije i
EUROCLIO trenerica, Bosna i Hercegovina**

Zahtijevajući od učesnika/ca da budu otvoreni/e za različite historijske perspektive, ovaj pristup također postavlja pred profesor(ic)e izazov da i oni sami/e budu otvoreni/e za nove uglove gledanja, potencijalno različite od njihovih. Također, zahtijeva da kao profesor/ica budete dodatno senzitivni u pogledu izbora koje pravite. Kakvu selekciju spomenika pravite, koje primjere ćete izabrati, a koje ćete izostaviti? Zašto? Uvijek postoji logika iza Vašegizboru, a možda čak i politička ili ideološka pozadina. Svaka perspektiva ima svoje mogućnosti i ograničenja, a neke perspektive mogu biti suprotstavljene drugima. Pokušajte da budete iskreni i transparentni u odnosu sa učesnicima/učesnicama kada se radi o Vašim ličnim preferencama i perspektivi, jer ovo može da pomogne da se otvori diskusija. Istovremeno, morate biti oprezni kako ne biste dozvolili da jedna perspektiva nadvlada drugu.

O snaživanje učesnika/učesnica

„Učesnici/e izađu na ulicu, vide spomenike, pričaju sa ljudima i na kraju se osjećaju osnaženo. To je zato što oni rade, oni postavljaju pitanja, oni su stvaraoci. Žčinenica da imaju priliku da budu novinari/ke ili filmski režiseri/filmske režiserke je najuzbudljiviji dio. Ohrabreni/e su da eksperimentišu, a nekonvencionalni pristup ne smatra se greškom.”

Ida Ljubić, profesorica historije, Hrvatska

Važan aspekt vježbi u okviru „Memory Walk“ radionice je fokus na ulogu i odgovornost učesnika/ca. To im daje mogućnost da predstave spomenike i historiju svojim riječima. Jedan od načina da se ovo podstakne je da se učesnicima/učesnicama dopusti maksimalna kontrola nad materijalom na kojem rade: koji spomenik žele da istražuju, koga žele da intervjuišu i kako žele da prezentuju svoje rezultate.

Primjer programa Memory Walk radionice

DAN 1 | Lekcije o sjećanju

Prije nego što učesnici/e počnu sa svojim istraživačkim zadacima, učestvuju u vježbama i slušaju predavanja aktera, kao što su eksperti/ce, umjetnici/e, aktivisti/aktivistkinje ili svjedoci/svjedokinje i treneri/ce. (Pogledajte vježbe u ovom priručniku.)

DAN 2 | Obilazak spomenika

Učesnici/e obilaze različite spomenike. Kao polazna tačka za diskusiju o spomenicima, učesnici/e bi trebalo da priđu spomenicima kao da su istraživači/ce i/ili novinari/novinarke. Učesnici/e preispituju spomenik i razmatraju njegovo značenje (značenja), estetiku kao i simboliku spomenika.

DAN 3 | Snimanje i intervjuisanje

Poslije istraživanja određenog spomenika, učesnici/e prolaze trening intervjuisanja i korištenja kamere. Nakon toga učesnici/e intervjuišu građane/građanke i prolaznike/prolaznice pitajući ih o njihovim mislima, idejama, kritici kao i percepciji spomenika. Ovi intervjui se snimaju.

DAN 4 | Montiranje video-materijala

Montiranje intervjua i kreiranje kratkih dokumentarnih filmova, dužine od otprilike 5 minuta, pod vodstvom i uz pomoć profesionalnih montažera/montažerki. Kratki filmovi bi trebalo da se bave historijom koju spomenik predstavlja kao i različitim mišljenjima ljudi koji su snimljeni.

DAN 5 | Predstavljanje rezultata

Projekcija kratkih filmova i publikovanje na YouTube kako bi bili predstavljani što široj publici.

Video-komentari Memory Walk HIP

Memory Walk filmska radionica održana je u Bosni i Hercegovini (2013.) te Hrvatskoj, Makedoniji i Srbiji (2014.) kao dio HIP projekta. Tokom svake od Memory Walk radionica, napravljena su 3 kratka filma u trajanju od približno 5 minuta, i to u Sarajevu/Istočnom Sarajevu, Zagrebu, Skoplju i Beogradu. Svaki kratki film diskutuje jedan (ne)postojeći spomenik ili ime ulice. Ispod se nalazi kratko objašnjenje svakog spomenika, kao i pitanja za diskusiju (koja se mogu koristiti u Vježbi 9: Debata o spomeniku) i dodatni materijal za čitanje/domaći rad. Predloženi materijal za čitanje uključuje jezičku odrednicu (ENG, B/H/S, MAK, ALB).

Ovaj izbor izvora nikako nije konačan i tekstovi nisu uvijek u skladu sa stavovima autor(ic)a već je namijenjen kao inspiracija za započinjanje diskusije. Za dodatne, kako generalne, tako i regionalne, resurse pogledajte Memory Walk biblioteku u ovom priručniku na strani 43.

Svaka Memory Walk filmska radionica proizvela je 3 kratka filma. Kratki film 1 odgovara spomeniku vezanom za Drugi svjetski rat, kratki film 2 spomeniku iz perioda Jugoslavije, a kratki film 3 spomeniku vezanom za ratove i konflikte 1990-ih (Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Srbija) ili procesu građenja nacije u 2010-im (Makedonija).

Sarajevo / Istočno Sarajevo, Bosna i Hercegovina:

Kratki film 1: Spomenik Milanu Simoviću

O čemu govori ovaj spomenik?

Spomenik Milanu Simoviću, koji se nalazi na Palama, Istočno Sarajevo, komemorira partizana Milana Simovića, narodnog heroja u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji nakon 1945. Titula Narodnog heroja je druga najviša vojna nagrada za Jugoslaveni koji su se istakli izvanrednim djelima. Simović je ovu titulu dobio kao komandant Viteške čete Romanijskog partizanskog odreda tokom Drugog svjetskog rata. Tokom borbi na liniji fronta, organizovao je rušenje željezničke pruge Sarajevo-Višegrad i tako je onesposobio na više od 10 mjeseci. Kasnije je ubijen od strane ustaša. Spomenik se sastoji od statue Milana Simovića koja se nalazi u malom parku.

Koje su dileme ili kontroverze vezane za ovaj spomenik?

Spomenici vezani za Drugi svjetski rat nastavljaju da budu osporavani u Bosni i Hercegovini. Ova sjećanja su ponovo mobilisana od strane elite prije 1990-ih što je rezultiralo u konkurentnim percepcijama partizanskog pokreta. Partizani se smatraju ili opresorima ili pokretom antifašističkog otpora, zavisno od toga koju perspektivu posmatramo. Ovaj spomenik ne igra više centralnu ulogu u komemorativnom kalendaru Pala (Republika Srpska, Bosna i Hercegovina), a mali park oko spomenika izgleda napušteno.

Prijedlog pitanja za diskusiju nakon gledanja kratkog filma:

1. Zašto su određeni ljudi proglašeni Narodnim herojima tokom perioda Jugoslavije?
2. Zašto bi neki ljudi mogli da se ne slažu sa proglašavanjem nekoga herojem?
3. Zašto su česta tema spomenika borci, i ponekad žrtve? Da li postoje, i da li bi mogli da postoje spomenici za posmatrač(ice) i pomagač(ice)?
4. Šta Vam činjenica da je ovaj spomenik zapostavljen (kao i spomenik u kratkom filmu 2 – Spomen-park Vraca) govori o značaju antifašističke borbe u (različitim grupama u) društvu?

Dodatna literatura/domaći rad:

1. Istražite (ENG/B/H/S) Narodne heroje i pogledajte sličnosti i razlike uz pomoć liste ordenja i medalja Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, 1945.-1990.

<http://www.medals.pl/yy/yu2.htm>

2. Pročitajte (BHS) više o Milanu Simoviću:

„Milan Simović – od skretničara vozova do narodnog heroja“

www.palelive.com/licnosti/milan-simovic-od-skretnicara-vozova-do-narodnog-heroja

Kratki film 2: Spomen-park Vraca

O čemu govori ovaj spomenik?

Spomen-park Vraca izgrađen je oko mjesta gdje se nalazila stara austrougarska tvrđava i otvoren je 1981. godine. Spomen-park Vraca komemorira partizanske i civilne žrtve Drugog svjetskog rata i imao je važnu rekreativnu funkciju tokom postojanja Jugoslavije. Tokom opsade Sarajeva 1990-ih, park je korišten od strane vojnih snaga bosanskih Srba kao strateška tačka sa koje je gađan grad koji se nalazi u dolini ispod. Ove snage su djelimično oštetile park tokom povlačenja 1996. godine. 2005. godine, Spomen-park Vraca proglašen je nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine. Uprkos tome, park je do danas ostao napušten.

Koje su dileme ili kontroverze vezane za ovaj spomenik?

Sjećanja vezana za Drugi svjetski rat nastavljaju da budu osporavana u Bosni i Hercegovini. Ova sjećanja su ponovo mobilisana od strane elite prije 1990-ih što je rezultiralo u konkurentnim percepcijama partizanskog pokreta. Partizani se smatraju ili opresorima ili pokretom antifašističkog otpora zavisno od toga koju perspektivu posmatramo. Spomen-park Vraca je, stoga, od strane nekih grupa u regiji prihvaćen, a od drugih odbačen. Spomen-park Vraca je naročito osporavano mjesto zbog višestrukih slojeva sjećanja vezanih za njega. Ne samo da sadrži sjećanja na Drugi svjetski rat i period Jugoslavije, nego igra i tragičnu ulogu u opsadi Sarajeva. Trenutna dilema tiče se njegovog renoviranja, koje se odlaže iako je park na listi zaštićenih nacionalnih spomenika. Nekoliko nevladinih organizacija aktivno pokušava da očiste prostor i obnove park.

Prijedlog pitanja za diskusiju nakon gledanja kratkog filma:

1. Prije opsade Sarajeva 1992. godine, različiti antiratni aktivisti/aktivistkinje su sebe prozvali po narodnom heroju Vladimiru Periću („Valter“) koji je branio Sarajevo tokom Drugog svjetskog rata. Šta je, po Vašem mišljenju, bila svrha „vraćanja Valtera“ 1992. godine?
2. Među osobama koje su dobile titulu Narodnog heroja, samo je nekoliko žena. Jedan od spomenika u Spomen-parku Vraca jeste spomenik „Žena-borac“ koji predstavlja hrabrost i pobjedu. Ipak, ovaj spomenik nije posvećen određenoj ženi – Narodnom heroju. Uporedite ovaj spomenik sa spomenikom Milanu Simoviću. Zašto, po Vašem mišljenju, postoji razlika između prikazivanja muških i ženskih heroja, i šta nam ona govori o statusu žena u Jugoslaviji? Da li je ovo drugačije danas?
3. Ako se spomen-park očisti i obnovi, koju funkciju bi trebalo da ima; da li bi trebalo da komemorira nekoga ili nešto?

Dodatna literatura/domaći rad:

1. Pogledajte (ENG, B/H/S) film „Valter Brani Sarajevo“ (1972.) o jednom od narodnih heroja koji su branili Sarajevo tokom Drugog svjetskog rata.
2. Pročitajte (B/H/S) Amra Čusto, *Kolektivna memorija grada – Vječna vatra i Spomen-park Vraca*. Historijska traganja, 1, 2008, [str. 101.-123.]
www.iis.unsa.ba/pdf/historijska_traganja_1.pdf i pročitajte (ENG) o Spomen-parku Vraca na web-stranici Komisije za nacionalne spomenike: www.kons.gov.ba/main.php?id_struct=50
3. Pročitajte (B/H/S) Gorana Mlinarević 2015. *Kako spasiti tekovine antifašizma i jednakosti svih? Simbolička intervencija i inicijativa za obnovu ruke "Ženi borcu" na Vracama*. 60-68. In: Baština. Muzej književnosti i pozorišne umjetnosti. Sarajevo, 2015.
4. Pročitajte (ENG) Jasmina Čaušević (ed). *Women Documented, Women and Public Life in Bosnia and Herzegovina in the 20th Century*. Sarajevo, 2014.
soc.ba/site/wp-content/uploads/2014/10/Women-Documented_web-verzija-sa-koricama.pdf

Kratki film 3: Sarajevske ruže

O čemu govori ovaj spomenik?

Sarajevske ruže su betonski ožiljci, izazvani eksplozijama granata, koji su kasnije popunjeni crvenom farbom. Oni komemoriraju ljude koji su ubijeni tokom opsade Sarajeva (1992.-1996.). Nepoznato je ko je i kada počeo da puni ove kratere crvenom bojom, ali su tokom godina građani/građanke i aktivisti/aktivistkinje pokušali/e da sačuvaju i naglase ova mjesta sjećanja.

Koje su dileme ili kontroverze vezane za ovaj spomenik?

Postoji nekoliko konkurentnih priča o tome ko je inicirao stvaranje ovog spomenika, i do danas je nejasno ko ga je i kada uspostavio. Nekoliko nevladinih organizacija je održavalo spomenik. Do 2012. godine Vlada nije vodila brigu o njemu (neke Ruže su čak nestale nakon renoviranja puteva). 2012. godine Vlada je počela renoviranje nekoliko Ruža.

Spomenik „Sarajevske Ruže“ je anoniman i ne sadrži nikakvo objašnjenje ili komemorativnu tablu, što otvara mogućnost da on komemorira sve žrtve rata.

Istovremeno, mnogi turisti/turistkinje prolaze ne primjećujući ih.

Za neke građan(k)e Sarajeva one predstavljaju moćno sjećanje na prošlost, dok ih drugi vide kao znakove oštećenja grada koje bi trebalo popraviti.

Prijedlog pitanja za diskusiju nakon gledanja kratkog filma:

1. Da li bitno znati ko je inicirao gradnju spomenika? Zašto?
2. Zašto Vlada nije u prošlosti vodila brigu o ovom spomeniku?
3. Koliko je bitna uloga građanskih akcija na primjeru ovog spomenika?
4. Većina spomenika iz 19. i 20. vijeka su velike statue. Krajem 20. vijeka, pojavio se novi trend spomenika koji su dio pločnika, koje možete primijetiti samo ako naidete na njih. Zašto se, po Vašem mišljenju, pojavio ovaj trend i kakav efekat imaju velike statue, a kakav „podni“ spomenici?
5. Po Vašem mišljenju, da li bi se objašnjenje ili tekst (npr. ploča) trebalo dodati spomeniku, ili bi trebao ostati kao nijemi podsjetnik?

Dodatna literatura/domaći rad:

1. Pročitajte (ENG/BHS) Sarajevske Ruže; Ka politici sjećanja – Azra Junuzović (ArmisPrint, Sarajevo; 2006).
2. Pročitajte (BHS) Akcija mladih aktivista 2015: Bojom podsjetili na krv iz sarajevskih ruža <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/foto-bojom-podsjetili-na-krv-iz-sarajevskih-ruza>
3. Uporedite (ENG/BHS) Sarajevske Ruže sa Stolpersteine/Kamen spoticanja širom Evrope ("Kamen spoticanja") https://bs.wikipedia.org/wiki/Kamenovi_spoticanja

Kratki film 1: Spomenik decembarskim žrtvama

O čemu govori ovaj spomenik?

Ovaj kratki film analizira spomenik "Decembarske žrtve" autora Dušana Džamonje – historiju iza spomenika i različite percepcije te historije. Spomenik komemorira žrtve javnog vješanja u Zagrebu od strane hrvatskih vlasti nacističke marionetske države NDH (Nezavisna Država Hrvatska). Šesnaest antifašista obješeno je – bez suđenja – u decembru 1943. godine, kao odmazda za miniranje tajnog skladišta oružja od strane partizana (gerilski antifašistički pokret koji je bio aktivan u Hrvatskoj u to vrijeme).

Koje su dileme ili kontroverze vezane za ovaj spomenik?

Drugi svjetski rat je i dalje osjetljiva tema u Hrvatskoj, pošto je tokom rata dio populacije sarađivao sa nacističkim okupatorom, a drugi dio se borio protiv okupacije u sklopu partizanskog pokreta. Obje strane su preživjele gubitke i mnogi ljudi su i dalje ozlojeđeni zbog članova porodice koje su izgubili tokom rata.

Prijedlog pitanja za diskusiju nakon gledanja kratkog filma:

1. Da li je moguće napraviti spomenik koji prikazuje sve strane kompleksne historije? Da li bi spomenik trebao da teži tome?
2. Kako je moguće da neki ljudi ne znaju gdje se spomenik nalazi, ili šta predstavlja?
3. Da li je miniranje tajnog skladišta oružja koje pripada nacističkoj marionetskoj državi – akt terorizma ili otpora?
4. Da li je, po Vašem mišljenju, apstraktni spomenik prikladan komemoraciji takvog događaja?
5. Koliko je bitno sjećati se antifašizma?

Dodatna literatura/domaći rad:

1. Pročitajte (B/H/S) „Iz ilegalnog Zagreba“, Ivan Šibl.
 2. Pročitajte (B/H/S) radove studenata na temu memorijalizacije Drugog svjetskog rata u Hrvatskoj „Moj zavičaj kroz vrijeme“, Dokumenta (Documenta)
http://www.documenta.hr/assets/files/publikacije/Moj_zavicaj_kroz_vrijeme.pdf
 3. Istražite partizanski pokret u Jugoslaviji i u Hrvatskoj
 4. Istražite (B/H/S) memorijalizaciju koncentracionog logora Jasenovac
<http://www.iusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=6468>
- i pročitajte (B/H/S) o jugoslavenskom arhitekti koji je osmislio spomenik u Jasenovcu
http://www.slobodnaevropa.org/content/Bogdanovic_dokumentarni_film/2177961.html

Kratki film 2: Ime trga – Maršal Tito

O čemu govori ovaj spomenik?

Ovaj kratki film predstavlja različita mišljenja vezana za trg Maršala Tita. Radi se o jednom od glavnih trgova u glavnom gradu Hrvatske, Zagrebu, koji je nazvan po predsjedniku Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Hrvatska se odvojila od Jugoslavije tokom rata za nezavisnost '90-ih.

Koje su dileme ili kontroverze vezane za ovaj spomenik?

Ime trga je kontroverzno zato što se na Titovo naslijeđe gleda različito u društvu. Dio građana u postjugoslavenskom prostoru smatra da je Tito bio veliki državnik koji je uradio mnogo za zemlju – tokom Drugog svjetskog rata, kada je predvodio borbu protiv nacističkih okupatora, kao i nakon rata za izgradnju Jugoslavije. Drugi smatraju Tita ratnim zločincem i diktatorom zbog lošeg tretmana zatvorenika rata nakon završetka rata kao i progona političkih protivnika.

Prijedlog pitanja za diskusiju nakon gledanja kratkog filma:

1. Do koje mjere ime ulice ili trga može služiti kao spomenik? Kakav značaj može imati?
2. Kako je moguće da se tako važna historijska figura posmatra na tako različite načine?
3. Da li je moguće da su obje perspektive istinite?
4. Da li je moguće predavati historiju ako ne postoji jasan dogovor o historijskom narativu?
5. Da li mislite da su ove razlike prouzrokovane obrazovnim sistemom ili onime što ljudi nauče kod kuće? Da li je internet doprinio razjašnjavanju ovakvih spornih historijskih pitanja? Zašto?

Dodatna literatura/domaći rad:

1. Pogledajte (ENG, B/H/S) (dio) dokumentarnog filma u produkciji BBC „Smrt Jugoslavije“ na web-stranici YouTube i prodiskutujte. <https://www.youtube.com/watch?v=oODjSdLoSYo>
2. Istražite druge političke figure i potražite različite perspektive o njihovom životu i radu (npr. Fidel Kastro, Mahatma Gandhi itd.)
3. Zadajte učesnicima/učesnicama da istraže „Rashomon efekat“ koji se bavi pojavom da ponekad ljudi interpretiraju isti događaj na različite, kontradiktorne načine. Koristite članak (ENG, B/H/S, ALB, MAK) „Jugonostalgija i Titovi spomenici“ za komparativno istraživanje <http://www.balkaninsight.com/rs/article/jugonostalgija-i-titovi-spomenici>

Kratki film 3: Spomenik za Aleksandru Zec?

O čemu govori ovaj spomenik?

Ovaj kratki film postavlja pitanje da li je potrebno sagraditi spomenik koji bi komemorirao smrt Aleksandre Zec. Aleksandra Zec bila je dvanaestogodišnja djevojčica iz Zagreba koja je ubijena, zajedno sa svojim ocem i majkom, zato što su etnički bili Srbi.

Ubistva su počinili pripadnici rezervnog sastava Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Hrvatske; počinioci ovih ubistava nikada nisu osuđeni.

Koje su dileme ili kontroverze vezane za ovaj spomenik?

Ovaj incident nije tema šire debate jer bi suočavanje sa njim značilo suočavanje sa činjenicom da su Hrvati činili ratne zločine. Postoji snažno uvjerenje, koje dijeli mnogo ljudi, da bi razgovor o bilo čemu lošem što je Hrvatska učinila tokom rata na neki način umanjilo značaj činjenice da je ova država imala pravo da brani svoju nezavisnost od agresije.

Prijedlog pitanja za diskusiju nakon gledanja kratkog filma:

1. Zašto neki ljudi smatraju nečiju etničku pripadnost, rasu ili religiju bitnom?
2. Zašto je društvima teško da prihvate da je njihova grupa/vojska također počinila zločine?
3. Koja je vrijednost spomenika za žrtve zločina koje su počinili Vaši sunarodnjaci?
4. Da li, po Vašem mišljenju, takvi spomenici mogu da spriječe mržnju i progon manjina u budućnosti?

Dodatna literatura/domaći rad:

1. Pogledajte (ENG, B/H/S) fotografski esej Sandre Vitaljić o mjestu gdje je ubijena porodica Zec. 'Neplodna tla', Sandre Vitaljić: Izložba sa koje ćete izaći na rubu suza ili potpuno ravnodušni.

www.jutarnji.hr/-neplodna-tla--sandre-vitaljic--izlozba-s-koje-cete-izaci-na-rubu-suza-ili-pot-puno-ravnodusni/444667/ i

[www.academia.edu/3053923/INFERTILE GROUNDS THE PHOTOGRAPH AS A SITE OF MEMORY](http://www.academia.edu/3053923/INFERTILE_GROUNDS_THE_PHOTOGRAPH_AS_A_SITE_OF_MEMORY)

2. Pročitajte (ENG, B/H/S) „Obitelj Zec: sjećanje i dalje na čekanju“

<http://cdtp.org/wp-content/uploads/2014/05/RECOM-Initiative-Voice-13-2013-ENG.pdf> i www.recom.link/bs/glas-inicijative-za-rekom-13-2013-2/

3. Uporedite priču o Aleksandri Zec sa pričama druge djece žrtava rata, kao što su Zlata Filipović (BiH) i Anne Frank (Holandija) ili romansirana priča o Liesel Meminger (Njemačka) i knjiga „Kradljivac Knjiga“ od autora Markusa Zusaka.

Kratki film 1: Spomenik Neveni Georgievoj

O čemu govori ovaj spomenik?

Ovaj kratki film predstavlja spomenik Neveni Georgievoj – Dunji, mladoj ženi, članici partizanskog pokreta koja je pogubljena kada je imala sedamnaest godina. Odsjekli su joj glavu, nabili je na kolac i kasnije pokazivali građanima Velesa u Makedoniji, kako bi ih zaplašili. Ona je bila veoma aktivna u partizanskom pokretu između dva svjetska rata, međutim, postoji malo informacija o njoj.

Koje su dileme ili kontroverze vezane za ovaj spomenik?

Ovaj spomenik nalazi se u parku „Žena borac“ u Skoplju, ali nakon državnog projekta „Skoplje 2014“, on je skoro neprimjetan i mnogi ljudi ne znaju da postoji, niti koga predstavlja. Spomenik je osporavan jer ilustruje manjak rodne (i dobne) reprezentacije u spomenicima.

Prijedlog pitanja za diskusiju nakon gledanja kratkog filma:

1. Zašto su, po Vašem mišljenju, žene borci, u poređenju sa muškim herojima rata, manje prisutne u kulturi sjećanja?
2. Da li su značajne žene i djeca predstavljeni u dovoljnoj mjeri u historijskim knjigama i spomenicima? Ko nedostaje?

Dodatna literatura/domaći rad:

1. Upaređite (ENG) Dunju sa drugim partizanskim ženama boricima u regiji ili ženama boricima u konfliktima širom svijeta <http://www.historynet.com/famous-women-in-history>
2. Pored toga što može da bude borac, žena može, istovremeno, da ima i druge uloge kao što su: žrtva, počiniteljica, posmatračica ili spasiteljica. Pronađite, u svojoj historiji, ličnosti (žene) koje odgovaraju ovim ulogama. Da li bi ove ličnosti trebalo također da dobiju spomenik, i kako bi taj spomenik izgledao? Uz pomoć Vježbe 8 „Moj idealni spomenik“ kreirajte spomenik i objasnite njegov značaj.
3. Uz pomoć Vježbe 5 „Biografija spomenika“ (strana 14) istražite spomenike drugih važnih ženskih figura, kao što je spomenik Majci Terezi u Skoplju autora Tome Serafimovskog.

Kratki film 2: Spomenik Josipu Brozu Titu

O čemu govori ovaj spomenik?

Ovaj kratki film predstavlja spomenik Josipu Brozu Titu u glavnom gradu Makedonije. Tito je bio predsjednik Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Tri su spomenika u Skoplju posvećena Titu, i sva tri se nalaze na istom mjestu – ispred srednje škole koja nosi njegovo ime.

Koje su dileme ili kontroverze vezane za ovaj spomenik?

“Skoplje 2014”, projekt u okviru kojeg se sprovodi izgradnja 34 spomenika, ne uključuje nijedan spomenik iz perioda Jugoslavije, pa je zbog toga partija „Titove Lijeve Snage“ ilegalno podigla veliki spomenik u njegovu čast. Mnogi ljudi u Makedoniji vjeruju da je ovaj spomenik dio projekta „Skoplje 2014“. Konačno, partija je javno priznala da stoji iza podizanja spomenika, ali i dalje nema informacija o tome ko je finansirao izgradnju i ko ga je napravio (ime kipara ostaje nepoznato). Nema informacija o tome da li spomenik ima legalnu dokumentaciju i dozvolu da bude na ovom mjestu, ali ga mnogi/e građani/grāđanke Skoplja podržavaju.

Prijedlog pitanja za diskusiju nakon gledanja kratkog filma:

1. Da li bi ljudi smjeli da postavljaju spomenike na javnim mjestima bez dozvole vlade?
2. Kojoj historijskoj figuri treba sagraditi spomenik u Vašem gradu/selu? Da li bi trebalo da imamo jednak broj spomenika za svaki historijski period ili bi neki historijski period trebalo da ima više ili manje spomenika?

Dodatna literatura/domaći rad:

1. Istražite šta se dogodilo Titovim spomenicima nakon raspada Jugoslavije uz pomoć:
 - ove kolekcije fotografija (MAK)
<http://b2.mk/news/26-jugoslovenski-spomenici-od-iddninata?newsid=YvFA>, tekst (ALB)
<http://www.reporter.al/nostalqija-per-jugosllavine-lulezon-ne-memorialet-e-titos/>
 - fotografskog eseja (ENG) autorke Arne Mačkić
<http://www.failedarchitecture.com/mortal-cities-and-forgotten-monuments/>
tekst (ENG, ALB, B/H/S)
<http://www.kosovotwopointzero.com/article/1011/mbi-monumentet-e-ish-jugosllavise-dhe-interpretimin-e-se-kaluares>
 - i teksta (BHS) o jugoslavenskom arhitektu Bogdanu Bogdanoviću
http://www.slobodnaevropa.org/content/Bogdanovic_dokumentarni_film/2177961.html
2. Iskoristite vježbu „Moj idealni spomenik“ (strana 18) da kreirate spomenik i objasnite njegov značaj.
3. Zadajte učesnicima da istraže „Rashomon efekat“ koji se bavi pojavom da ponekad ljudi interpretiraju isti događaj na različite, kontradiktorne načine. Koristite članak (ENG, B/H/S, ALB, MAK) „Jugonostalqija i Titovi spomenici“ za komparativno istraživanje
<http://www.balkaninsight.com/rs/article/jugonostalqija-i-titovi-spomenici>

Kratki film 3: Skoplje 2014

O čemu govori ovaj spomenik?

Ovaj kratki film predstavlja projekt „Skoplje 2014“, koji je u potpunosti promijenio Skoplje kao grad. Projekt se sastoji od 34 spomenika i još 39 skulptura koje bi trebalo da predstavljaju makedonsku historiju i „popune manjak umjetnosti“ u gradu.

Pošto se projekt sastoji od velikog broja spomenika, film se bavi projektom kao cjelinom, a ne specifičnim spomenicima. Kratki film se bavi utjecajem koji „Skoplje 2014“ ima na ljude koji žive u Skoplju i Makedoniji, kao i na turiste/turistkinje.

Ke su dileme ili kontroverze vezane za ovaj spomenik?

Ovaj kratki film otvara pitanja transparentnosti, finansijske opravdanosti, identiteta i historije. Ljudi su u Makedoniji oštro podijeljeni oko ovih pitanja. Jedna strana kaže da je ovo opravdan način da se troši novac poreskih obveznika, kao i da čini glavni grad Makedonije ljepšim, te da je povezan sa historijom Makedonije. Za druge, projekt je rasipanje ogromne količine novca poreskih obveznika (približno 550 miliona eura što je 7 puta više nego što je vlada obećala da će na ovaj projekt potrošiti). Postoje dokazi da se projekt ne sprovodi na fer i transparentan način. Mnogi ljudi ni ne shvataju šta ovi spomenici predstavljaju, ili se protive ovako značajnoj promjeni izgleda grada.

Prijedlog pitanja za diskusiju nakon gledanja kratkog filma:

1. Ko treba da odluči o tome koji će spomenici biti izgrađeni?
2. Kako bi trebalo finansirati spomenike: privatnim ili državnim sredstvima?
3. Da li su spomenici efektivan način da se nauči historija i „popuni manjak umjetnosti“?
4. Koje ključne historijske događaje bi trebalo spomenici da predstavljaju?
5. Slavenka Drakulić, hrvatska spisateljica, jednom je napisala (Internacionalna politika, februar 2011.) da države bivše Jugoslavije imaju 'premalu historije, a previše sjećanja'. Na koji način je moguće da postoji 'previše sjećanja' kroz građenje spomenika?

Dodatna literatura/domaći rad:

1. Pročitajte (ENG, MAK) o projektu „Skoplje 2014“ <http://skopje2014.prizma.birn.eu.com> ili pročitajte (ALB) <http://portalb.mk/tag/shkupi-2014/>
2. Pitajte učesnike/ce koju novu svrhu i posljedice bi mogli da imaju svi ovi spomenici koji su dio projekta „Skoplje 2014“. Diskutujte o mogućim reakcijama različitih ljudi u gradu (više različitih stavova možete pročitati (ENG) ovdje: <http://www.balkaninsight.com/en/article/battle-for-skopje-facades-takes-off>)

Kako biste vi reagovali? Ako biste bili protiv ovakvog projekta, koja sredstva protesta su vam kao građaninu/građanki dostupna?

Kratki film 1: Staro sajmište

O čemu govori ovaj spomenik?

Staro sajmište – stari beogradski sajam izgrađen je 1937. godine na lijevoj obali Save, na prostoru koji je sada dio šireg centra grada. 1941. godine teritorija gdje se Sajam nalazi postala je dio Nezavisne Države Hrvatske (NDH), a Sajam je pretvoren, od strane nacista, u koncentracijski logor za Jevreje, Srbe i druge neprijatelje.

Danas je to oronuli dio grada gdje ljudi žive u ilegalnim nastambama sagrađenim na temeljima koncentracionog logora. Iako postoje mala pločica i veći spomenik na obali rijeke Save, nikakve informacije niti spomenik ne mogu se naći na prostoru samog bivšeg logora.

Koje su dileme ili kontroverze vezane za ovaj spomenik?

Tokom Drugog svjetskog rata, ovaj koncentracijski logor bio je nadomak grada i gasni kamioni, tzv. „dušegupke“, nekada su prolazili i kroz grad. Time se postavlja pitanje o tome šta su stanovnici Beograda znali o logoru. Nakon rata, oni koji su patili i izgubili život na Starom sajmištu (Jevrejski logor u Zemunu) nisu nikada adekvatno komemorirani.

Danas, malo građana/građanki Beograda zna historiju ovog mjesta, a bez vodiča priču o logoru lahko bi previdjeli posjetitelji/ce ovog dijela grada.

Prijedlog pitanja za diskusiju nakon gledanja kratkog filma:

1. Imajući u vidu okolnosti, da li mislite da su građani/ke Beograda znali šta se dešava u to vrijeme? Šta, po Vašem mišljenju, motiviše ljude da (ne) reaguju u ovakvim situacijama? Da li biste Vi reagovali ako bi se nešto slično dešavalo danas?
2. Zašto su nacisti najčešće gradili koncentracione logore na udaljenim lokacijama, daleko od ostatka populacije?
3. Da li znate neko slično mjesto u Vašem gradu/regiji?
4. Da li mislite da bi Staro sajmište trebalo komemorirati na drugačiji način. Kako?
5. Većina bivših koncentracijskih logora su pretvoreni u memorijalne centre ili muzeje. Zašto se, po Vašem mišljenju, ovo još nije dogodilo sa Starim sajmištem u Beogradu? Kako bi bilo živjeti u kući koja se nalazi na mjestu gdje su se nalazile barake bivšeg koncentracionog logora?

Dodatna literatura/domaći rad:

1. Pročitajte (ENG, B/H/S) više informacija o Starom sajmištu www.starosajmiste.info/sr/ i uporedite trenutnu upotrebu ovog prostora sa upotrebom prostora tranzitnog kampa Drancy u Francuskoj koji se također koristi za socijalno stanovanje.
2. Pogledajte (ENG, B/H/S) dokumentarni film o Starom sajmištu www.behance.net/gallery/821870/Staro-Sajmiste-documentary-series
3. Pročitajte (ENG) knjigu „Moj dobri otac“ od autorke Beate Niemann koja je pisala o svom ocu, vođi Gestapoa u Beogradu.
4. Pročitajte (ENG/BHS) o Hildi Deutsch, medicinskoj sestri-volonterki koja je pomagala zarobljenicima logora Staro sajmište, kao i više o progonu Jevreja u Srbiji: http://joz.rs/Sajmiste/Catalog_Sajmiste_WEB.pdf
5. Pročitajte (BHS) dijelove knjige Jovana Bajforda „STARO SAJMIŠTE – Mjesto sjećanja, zaborava i sporenja“ (2011) https://rs.boell.org/sites/default/files/staro_sajmiste_-_jovan_bajford_72_dpi.pdf i pročitajte (ENG) Rena Jeremić Radle, „Sjećanje u tranziciji: koncentracioni logor Sajmište u zvaničnoj politici sjećanja Jugoslavije i Srbije“ <http://www.cultures-of-history.uni-jena.de/debating-20th-century-history/serbia/rememberance-in-transition-the-sajmiste-concentration-camp-in-the-official-politics-of-memory-of-yu-goslavia-and-serbia/>
6. Istražite različite progonjene grupe koje danas postoje.

Kratki film 2: Obelisk Pokretu Nesvrstanih

O čemu govori ovaj spomenik?

Ovaj obelisk izgrađen je 1961. godine sa namjerom da naglasi značaj Prve konferencije Pokreta nesvrstanih koja se održala u Beogradu. Tokom ove konferencije, na kojoj je predstavnike imalo 25 zemalja, donesena je deklaracija kojom se odbacuje pristupanje dvjema najvećim vojnim alijansama tokom Hladnog rata. Umjesto toga, Pokret nesvrstanih zalagao se za strategiju 'mirne koegzistencije'.

Ovaj spomenik se nalazi na desnoj obali rijeke Save i o njemu ljudi malo znaju.

Čak nije poznato ni ko je napravio spomenik.

Koje su dileme ili kontroverze vezane za ovaj spomenik?

Zbog njegovog izgleda – bijeli uski obelisk koji na sebi ima samo grb Beograda – mnogo ljudi nije ni svjesno da se radi o spomeniku koji je posvećen međunarodnoj konferenciji. Danas je spomenik nerijetko vandalizovan.

Prijedlog pitanja za diskusiju nakon gledanja kratkog filma:

1. Zašto je osnovan Pokret Nesvrstanih?
2. U situaciji kada se dvije strane bore za nadmoć, koja može biti uloga treće strane?
3. Koji bi mogao da bude razlog što se ne vodi briga o ovom spomeniku?
4. Da li postoji razlika između izgradnje spomenika posvećenog historijskom događaju u vrijeme mira i spomenika koji podsjeća na rat i konflikt?
5. Da li ovaj spomenik na adekvatan način podsjeća prolaznike/ce na ono što on zapravo predstavlja?

Dodatna literatura/domaći rad:

1. Pogledajte (ENG) dokumentarnu seriju u produkciji CNN-a "Hladni rat"
<http://www.cnn.com/2014/01/02/world/the-cold-war-landmark-documentary/>
2. Istražite ulogu velikih međunarodnih organizacija tokom Hladnog rata.
3. Istražite Pokret nesvrstanih u prošlosti i danas.

Kratki film 3: Spomenik „Zašto“?

O čemu govori ovaj spomenik?

Izgrađen 2012. godine, ovaj spomenik komemorira žrtve bombardovanja zgrade RTS-a (Radio Televizije Srbije) 1999. godine od strane NATO snaga, kao odgovor na rat na Kosovu. Na spomeniku se nalazi lista imena šesnaestero zaposlenih, a iznad toga nalazi se riječ "Zašto?". Spomenik se nalazi na istaknutoj lokaciji u parku Tašmajdan, iznad bivše zgrade RTS-a.

Koje su dileme ili kontroverze vezane za ovaj spomenik?

Glavna kontroverza vezana za ovaj spomenik u Srbiji jeste legitimnost NATO bombardovanja ključnih meta u Srbiji, kao reakciju na odgovornost Srbije tokom rata na Kosovu, koja se i dalje osporava. Ovaj napad na zgradu TV stanice je osporavan u odnosu na praksu da se medijske kuće tretiraju kao legitimni vojni ciljevi u međunarodnim sukobima. Iako je i u Srbiji dominantno mišljenje da je RTS bio propagandna mašinerija režima Slobodana Miloševića, ostaje dilema da li je bio legitimna meta NATO bombardovanja. Takođe, postoje kontroverze oko potvrđenih optužbi da su predstavnici države (uključujući glavnog i odgovornog urednika RTS-a) znali za planirani napad i odlučili da ne evakušu zgradu kako bi kasnije koristili civilne žrtve za dalju propagandu.

Prijedlog pitanja za diskusiju nakon gledanja kratkog filma:

1. Kakav utjecaj mediji mogu imati tokom rata?
2. Koja je razlika između vijesti i propagande?
3. Koje grupe bi mogle da dijele odgovornost za smrt medijskih radnika/ca u ovom slučaju? Zašto je bitno da to ljudi znaju?
4. Zašto ljudi izbjegavaju pominjanje režima Slobodana Miloševića tokom ovog kratkog filma?
5. Zašto se na ovom spomeniku ili tokom komemorativnih ceremonija ne spominju žrtve na Kosovu?

Dodatna literatura/domaći rad:

1. Pročitajte (ENG, B/H/S) kolumnu Snježane Milivojević o NATO bombardovanju "29. april 1999." <http://pescanik.net/29-april-1999/> i pročitajte (BHS) <http://pescanik.net/bombardovanje-za-pocetnike>
2. Pročitajte (ENG) o nedavnom razvoju događaja vezanom za bombardovanje RTS-a: www.balkaninsight.com/en/article/state-commission-to-investigate-nato-killed-journalists
3. Istražite sudbinu drugih novinara/novinarki koji/e su izvještavali iz ratnih zona ili historiju drugih zgrada medijskih institucija tokom rata (kao npr. "Oslobođenje" u Sarajevu, Bosna i Hercegovina).

Memory Walk Biblioteka

Oblast studija sjećanja i naslijeđa procvjetala je u posljednjih dvadeset godina, nudeći razne mogućnosti da se istraže postojeći spomenici i da se razmatraju poteškoće sjećanja na prošlost. Ispod ćete naći neke izvore koji su direktno povezani sa projektom Memory Walk, odnosno web-stranice koje će Vam pomoći da istražite različite načine memorijalizacije, kao i selekciju literature o ovoj oblasti. Svaki izvor uključuje jezičku odrednicu (ENG, B/H/S, MAK, ALB).

Memory Walk Izvori (eng.)

Web-stranica projekta HIP, uključujući dodatne informacije i kontakt-podatke lokalnih koordinatora historijaistorijapovijest.org

Youtube kanal Memory Walk Film Clips HIP projekta
<https://www.youtube.com/playlist?list=PL508euqE77BrOsm-DVyAZDZcBQUq4laqb>

Youtube kanal Memory Walk Film Clips Anne Frank House
https://www.youtube.com/channel/UComF5xY2BDYUU85yKA_kEgg

Memory Walk web-stranica
<http://www.annefrank.org/en/Education/Special-Projects/Memory-Walk/>

Boerhout, Laura and Barry van Driel. 2013. "Memory Walk: An Interaction-Oriented Project to Interrogate Contested Histories." *Intercultural Education* 24: 211-221.

Klacsman, Borbála, "Memory Walk: History through Monuments" in: Andrea Peto and Helga Thorson, *The Future of Holocaust Memorialization: Confronting Racism, Antisemitism, and Homophobia through Memory Work* Tom Lantos Institute, 2015.
<http://tomlantosinstitute.hu/content/future-holocaust-memorialization-confronting-racism-antisemitism-and-homophobia-through>

Izvori o memorijalizaciji - opći (ENG)

Ashplant, Timothy G., Graham Dawson and Michael Roper (eds.).
Commemorating War. The politics of memory (London: Transaction Publishers, 2004).

Stig Sorensen, Marie Louis and Dacia Viejo Rose (eds.)
War and Cultural Heritage. Biographies of Place (Cambridge: Cambridge University Press 2015).

Vree, Frank van, "The Art of Commemoration and the Politics of Memory" Open 2004/Nr. 7/(No)Memory: http://www.skor.nl/files/Files/OPEN7_P16-33.pdf

Winter, J., and E. Sivan (eds.), *War and remembrance in the twentieth century*

(Cambridge: Cambridge University Press 2000).

International Sites of Conscience (**Međunarodna mjesta savjesti**)

Međunarodna koalicija za mjesta savjesti je međunarodna mreža posvećena transformisanju mjesta koja čuvaju prošlost u dinamične prostore koji promovišu civilne akcije vezane za savremene borbe za ljudska prava i pravdu. Web-stranica ove organizacije nudi informacije o memorijalnim mjestima širom svijeta.

<http://www.sitesofconscience.org/>

<http://www.youtube.com/user/SitesofConscience>

Memory Lab (**Laboratorija sjećanja**)

Laboratorija sjećanja nudi platformu za razmjenu, saradnju i kritičko razumijevanje historije i sjećanja u Evropi. Sastavljena je od institucija, organizacija i osoba koje rade na mjestima sjećanja i u obrazovanju, naročito na Zapadnom Balkanu i u Zapadnoj Evropi. Web-stranica ove organizacije nudi materijal o memorijalnim mjestima u Evropi.

<http://www.memorylab-europe.eu/index.html>

Izvori o memorijalizaciji (regionalni)

Banjeglav, Tamara "A Storm of Memory in Post-War Croatia"

Cultures of History University of Jena 2015 (ENG)

<http://www.cultures-of-history.uni-jena.de/debating-20th-century-history/croatia/a-storm-of-memory-in-post-war-croatia/>

Karačić, Darko, Tamara Banjeglav Nataša Govedarica, RE:VIZIJA PROŠLOSTI - Politike sjećanja u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji od 1990. godine (B/H/S)

<http://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/09702.pdf>

Moll, Nicolas 'Interview: A Different Kind of Remembrance'

Balkan Insight 2013 (ENG, B/H/S, ALB, MAK)

<http://www.balkaninsight.com/en/article/a-different-kind-of-remembrance>

Moll, Nicolas 'Division and denial and nothing else? Culture of history and memory politics in Bosnia and Herzegovina' *Cultures of History* 2015 (ENG)

<http://www.cultures-of-history.uni-jena.de/debating-20th-century-history/bosnia-and-herzegovina/division-and-denial-and-nothing-else-culture-of-history-and-memory-politics-in-bosnia-and-herzegovina/>

Moll, Nicolas "Sarajevska najpoznatija javna tajna": Suočavanje sa Cacom, Kazanima i zločinima počinjenim nad Srbima u opkoljenom Sarajevu, od rata do 2015. ("Sarajevo's most known public secret": Dealing with Caco, Kazani and crimes committed against Serbs in besieged Sarajevo, from the war until 2015) *Friedrich Ebert Foundation BiH, Sarajevo, 2015* (B/H/S)

http://www.fes.ba/files/fes/pdf/publikationen/2014/2015/Moll_Final_Web_Version.pdf

Ristic, Marija. 2013. *Yugo-Nostalgia Thrives at Tito Memorials*, *Balkan Insight* (ENG, B/H/S, ALB, MAK)

<http://www.balkaninsight.com/en/article/yugo-nostalgia-thrives-at-tito-memorials>

CDRSEE Joint History Project (ENG, B/H/S, ALB, MAK)

TEACHING MODERN SOUTHEAST EUROPEAN HISTORY Alternativni obrazovni materijali
Centra za demokratiju i pomirenje u Jugoistočnoj Evropi, npr. Radna sveska 4 “Drugi svjetski rat” <http://cdrsee.org/projects/jhp/publications>

EUROCLIO HIP - BIH (ENG, BHS)

Alternativni obrazovni materijal za učenje historije,
npr. “Obični ljudi u neobičnoj zemlji” o periodu Jugoslavije.
<http://cliohipbih.ba/materijali/topic/ordinary-people/>

Online portal ‘Conflicting Memories. Post-War Balkan Monuments in Focus’

(ENG, B/H/S, ALB, MAK)

Ovaj informativni web-portal koji uređuje Balkan Insight uključuje mapu sa brojnim spomenicima u regiji i informacije o njima.

www.balkaninsight.com/en/page/balkan-transitional-justice-memorialisation-conflicting-memories

MONuMENTI - Promjenjivo lice sjećanja na Zapadnom Balkanu (ENG, B/H/S)

Katalog koji je priredila organizacija Forum ZFD sa fotografijama spomenika iz regije autora Marka Krojača i priložima: Christian Pfeifer (Regionalni menadžer, Forum ZFD); dr. Lutz Schrader: Spomenici i politika identiteta na Zapadnom Balkanu; dr. Bojana Pejić: Jugoslavenski spomenici: umjetnost i retorika moći; Mirjana Peitler-Selakov: Memorijalna umjetnost u Srbiji od balkanskih ratova do danas; dr. Senadin Musabegović: Simbolički značaj spomenika u Bosni i Hercegovini; dr. Vjeran Pavlaković: Oспораване historije i monumentalna prošlost: hrvatska kultura sjećanja; Shkëlzen Maliqi: Rat simbolima: sjećanje na Kosovu; Valentino Dimitrovski: Povratak u prošlost: spomenici i sjećanje u Makedoniji.
<http://westernbalkans.forumzfd.org>

MemorInmotion (Sjećanje u Pokretu). Pedagoški alat o kulturi sjećanja (ENG, B/H/S)

U saradnji sa Udruženjem nastavnika i profesora historije/istorije/povijesti Bosne i Hercegovine (EUROCLIO HIP - BIH), Inicijativom mladih za ljudska prava (YIHR-BiH), Humanosti u akciji - Bosna i Hercegovina i Kućom Anne Frank, forum ZFD - Bosna i Hercegovina razvio je i implementira treninge za buduće trener(ic)e pedagoškog alata “Sjećanje u pokretu”, koji ima za cilj da promoviše kulturu sjećanja i ulogu spomenika u njoj.
<http://westernbalkans.forumzfd.org/en/activity/lessons-past-tools-future>

Pregled jugoslavenskih spomenika (ENG, B/H/S, MAK)

Web-stranica sa fotografijama iz Jugoslavije, B/H/S verzija:

6yka.com/novost/36781/ovi-jugoslovenski-spomenici-izgledaju-kao-da-su-sa-druge-planete-foto

Suočavanje sa prošlošću – balkanska web-stranica (ENG, B/H/S, ALB, MAK)

Internet portal sa člancima na temu suočavanja sa prošlošću u regiji.

<http://www.dwp-balkan.org/en/>

Neprikladni spomenici – web-stranica (ENG, B/H/S)

Internet baza podataka o spomenicima koja se bavi revalorizacijom i zaštitom jugoslavenskog antifašističkog naslijeđa i spomenika povezanih sa Narodnooslobodilačkom borbom.

<http://inappropriatemonuments.org/en/>

Autorski tim

Koordinatorice:

Laura Boerhout (Kuća Anne Frank / Univerzitet u Amsterdamu),
dr. Maja Nenadović (Kuća Anne Frank)

Saradnici/e:

Rodoljub Jovanović (Univerzitet u Amsterdamu),
Boris Miković (Otvorena Komunikacija), Tvrtko Pater (HERMES),
Wouter Reitsema (profesor historije / Kuća Anne Frank),
Sanja Stefanović (Obrazovni forum mladih)

Recenzenti/ce:

Barry van Driel (Međunarodna asocijacija za interkulturalno obrazovanje),
Ivana Gabalova (Kuća Anne Frank), Senada Jusić (profesorica historije / EUROCLIO HiP-BiH),
Ida Ljubić (profesorica historije), dr. Nicolas Moll (samostalni istraživač)

Autorska prava na slike:

Gema Arrieta Domingo (Kuća Anne Frank), Inga Kotlo (samostalna prevoditeljica),
Marko Matović (učesnik radionice Memory Walk),
Kerim Somun (YIHR BiH), Vedran Senjanović (režiser)

Prevoditelji/ce:

Bashkim Fazliu, Mitre Georgiev, Rodoljub Jovanović, Inga Kotlo, Mirela Nenadović

Lektori/ce:

Orhan Ceka, Helena Roštaš, Ibro Sakić, Sanja Stefanović

Dizajn: Rodoljub Jovanović (Univerzitet u Amsterdamu) i Ines Lambert (režiserka)

Dizajn - logo: Erika Terpsta (Kuća Anne Frank), Overhaus

Štampa: Knjigoprint Zagreb

Zahvalnost:

Ovaj priručnik i popratni DVD ne bi bili mogući bez podrške Evropske Unije projektu 'Historija, Istorija, Povijest - Pouke za Sadašnjost.' Finansiran u okviru granta EuropeAid/135428/DH/ACT/MULTI, "Pomirenje na Zapadnom Balkanu kroz analizu skorije prošlosti, izvještavanje o tranzicijskoj pravdi i napredak istraživačkog novinarstva", ovaj grant je također podržao radionice Memory Walk-Create tokom kojih su proizvedeni kratki filmovi u Hrvatskoj, Srbiji i Makedoniji.

Radionica Memory Walk u Bosni i Hercegovini (2013.) finansirana je od strane Humanity in Action, Ambasade Njemačke u BiH, Ambasade Austrije u BiH, Ambasade Italije u BiH i Volonterskog programa Ujedinjenih Nacija (UN Volunteers).

Izražavam zahvalnost svim učesnicima/učesnicama, edukatori(ca)ma, filmskim montažerima/montažerkama i eksperti(ca)ma koji/e su doprinijeli/e radionici Memory Walk i pomogli/e da se koncipiraju vježbe koje ćete naći u ovom priručniku.

Ovaj priručnik zasnovan je na dva prethodna priručnika koji su razvijeni u prethodne dvije godine: Memory Walk obrazovni alat (Kongres nacionalnih manjina Ukrajine) i Sjećanje u pokretu - pedagoški alat o kulturi sjećanja (forum ZFD).

Naročito želimo da se zahvalimo eksperti(ca)ma koji/e su učestvovali/e u kreiranju ovih priručnika: Kira Kreyderman (Kongres nacionalnih manjina Ukrajine), Olexander Voitenko (nezavisni ekspert), Mikhail Tyaglyy (Ukrajinski centar za studije holokausta), Michele Parente (forum ZFD), dr. Larisa Kasumagić-Kafedžić (Univerzitet u Sarajevu), Senada Jusić, Bojana Đuković-Blagojević, Melisa Forić (EUROCLIO HIP - BIH), Muhamed Kafedžić-Muha (režiser), Marko Krojač (fotograf), dr. Nicolas Moll (samostalni istraživač) i Barry van Driel (Kuća Anne Frank).

*“Više neću prolaziti pored spomenika,
a da ga ne pogledam i ne pročitam natpis.”*
učenik Memory Walk radionice u Zagrebu

*“Sada više cijenim, a i više
me zanimaju priče koje stoje iza spomenika.”*
učenik Memory Walk radionice u Beogradu

“Iskustvo koje mi je promijenilo život.”
učenik Memory Walk radionice u Skoplju

U saradnji sa:

anne frank house

Partneri projekta:

МЛАДИНСКИ
ОБРАЗОВНИ
ФОРУМ YOUTH
EDUCATIONAL
FORUM

YHRBIB

HUMANITY IN
ACTION
Bosnia and Herzegovina

Open Communication

Ovaj projekat finansira Evropska unija. Stavovi i sadržaj ovog izdanja isključivo su odgovornost autor(ic)ja i ne odražavaju stavove Evropske unije.